

BABÜRNÂME'DEKİ MENTAL FİLLERİN YAPI VE İÇERİK BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI¹

MENTAL VERBS AND THEIR CLASSIFICATION IN TERMS OF CONTENT IN BABURNAME

Merve ERARSLAN*
Galip GÜNER**

Özet

Daha çok psikoloji ve felsefenin inceleme alanı içinde yer alan “mental fiiller” insanın duygu ve düşüncesini ortaya koyan soyut fiillerdir. Mental fiillerin oluşmasını sağlayan süreç algı ile başlar. Algı; duyu organlarından gelen bilgilerin beyindeki dil merkezine ulaştırılmasıyla başlar. Algılama sürecini gerçekleştiren beyin bilgilerin bilincine ulaşır. Yani duylardan gelen bilgiyi işleme ve anlama sürecidir. Bu süreçten sonra işlenen ve algılanan bilgilere tepki aşaması başlar. Bu aşama olayların ve durumların iç dünyada oluşturdukları duyguların açığa vurumudur. Tepki aşaması mental sürecin son aşamasıdır.

Bu çalışmada Babürnâme'den elde edilen verilerle mental fiiller; algı fiilleri, biliş fiilleri ve duygu fiilleri olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Babürnâme'den hareketle mental fiillerin yapı ve içerik bakımından belirlenmesi amaçlanmıştır. Birden fazla kategoride yer aldığı göz önüne alınmadan 227 mental fiil tespit edilmiştir. 11'i göz fiilleri, 5'i kulak fiilleri, 6'sı tatma fiilleri, 54'ü temas fiilleri ve 5'i denge fiilleri olmak üzere 81 algı fiili tespit edilmiştir. 4'ü anlama fiilleri, 1'i araştırma fiilleri, 9'u başarı fiilleri, 9'u bellek fiilleri, 6'sı çözümleme fiilleri, 1'i düşünme fiilleri, 30'u iletişim fiilleri, 2'si inanç fiilleri, 7'si irade fiilleri, 4'ü karar-anlaşma fiilleri, 1'i sabır fiilleri olmak üzere 74 biliş fiili tespit edilmiştir. 7'si anlık tepki bildiren duygu fiilleri, 65'si süreç içinde gelişen duygu fiilleri olmak üzere 72 duygu fiili tespit edilmiştir.

Babürnâme'de mental fiillerden Türkçe kurallara uygun olarak türetilip Türkçeleşenlerin sayısı 10'dur. Farsça kelime + Türkçe ek yapısında 4, Arapça kelime + Türkçe ek yapısında 3, Moğolca kelime + Türkçe ek yapısında 3 kelime tespit edilmiştir.

Köken ayırt etmeksizin Türkçe eklerle türetilmiş fiillerin +ı- , +IA-, +IAt-, +dA-, +IAş-, +u-, +A-, +kır-, +daş-, +lan-, +ad-, +r-, +k-, +ırğa-, -mA-, -l-, -n-, -DÜr-, -t-, -r-, -ş-, -A-, -guz-, -kür-, -KAr-, -k-, -kula-, -d-, -z- ekleriyle türetildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: babürnâme, mental fiiller, yapı, içerik, etimoloji.

¹ Bu çalışma Merve Erarlan tarafından hazırlanan Babürnâme'de Söz Yapımı: Fiiller başlıklı yüksek lisans tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, e-posta: erarlanmerve6@gmail.com ORCID No: 0000-0003-4706-4899

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kayseri / TÜRKİYE, e-posta: gunerg@erciyes.edu.tr ORCID No: 0000-0003-3633-1269

Abstract

Mental verbs, which are mostly in the field of psychology and philosophy, are abstract verbs that reveal human feelings and thoughts. The process that enables the formation of mental verbs starts with perception. Perception; It begins with the transmission of information from the sense organs to the language center in the brain. The brain, which performs the perception process, reaches the consciousness of the information. In other words, it is the process of processing and understanding information from the senses. After this process, the stage of reaction to the processed and perceived information begins. This stage is the manifestation of the emotions that events and situations create in the inner world. The reaction stage is the final stage of the mental process.

In this study, mental verbs with the data obtained from Baburnama; it was examined in three groups as verbs of perception, cognitive verbs and affective verbs. Based on Baburnâme, it is aimed to determine mental verbs in terms of structure and content. 227 mental verbs have been identified without considering that they are in more than one category. 81 perception verbs have been identified, including 11 eye verbs, 5 ear verbs, 6 taste verbs, 54 contact verbs and 5 balance verbs. 74 cognitive verbs have been identified 4 understanding verbs, 1 research verb, 9 success verbs, 9 memory verbs, 6 resolution verbs, 1 thinking verb, 30 communication verbs, 2 belief verbs, 7 will verbs, 4 decision-agreement verbs, 1 patience verb. 72 emotional verbs have been identified, 7 of which are emotional verbs that express an instant reaction, and 65 are emotional verbs that develop in the process.

The number of those who are derived from mental verbs in accordance with Turkish rules in Baburnâme and Turkishized is 9. There have been identified 3 words in Persian word + Turkish suffix, 3 words in Arabic word + Turkish suffix, and 3 words in Mongolian word + Turkish suffix.

Words derived with Turkish suffixes, regardless of origin, are the verbs +i-, +IA-, +IAt-, +dA-, +IAş-, +u-, +A-, +kır-, +daş-, +lan-, +ad -, +r-, +k-, +ırğa-, -mA-, -l-, -n-, -DUR-, -t-, -r-, -ş-, -A-, -guz-,kür-, -KAR-, -k-, -kula-, -d-, -z- It has been observed that it is derived with this suffixes.

Keywords: baburname, mental verbs, structure, content, etymology.

Giriş

Dil, genellikle sözel bir işlem olan düşünceyi dışa aktarmaya yarayan araçtır. Düşünce, zihinsel etkinlikler sonucu ortaya çıkar ve dil tarafından dışa yansıtılır. Kısaca dil, düşüncelerin yansıtıcısıdır. Bu süreçte düşünceler, özensiz bir şekilde dile tamamen emanet edilmezler. Belli kurallar ve sınırlar çerçevesinde aktarım söz konusudur.

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri varlığını sürdüren dil; birey ve toplumdaki ayrı düşünülemez. İnsanın duygu ve düşüncelerini ortaya koymasını sağlayan dil, hayati bir öneme sahiptir. Dil, yalnızca düşünceleri ortaya koyma aracı değil aynı zamanda da anlamlandırma ve adlandırma aracıdır. Bu süreçte “dil ile düşünce iç içe girmiş durumdadır” (Korkmaz, 2017: 662).

İnsanın zekâsının ve düşünme yeteneğinin varlığı onu diğer yaratıklardan ayırır. Zekâ, duygu ve düşünce insanın iç benliğini oluşturan öğelerdir. Bu öğelere sahip olan insan bunların sonuçlarını davranışlar veya söz olarak dış benliğe aktarır. Bu aktarmada onun en büyük yardımcısı dildir (Korkmaz, 2017: 661). Duygu ve düşünceler, dış dünyanın insan zihnine yansımalarıdır. Bu yansımalar genellikle dil yardımıyla dış dünyaya aktarılır.

Dil ve düşünce arasındaki bu ilişki tarih boyunca çeşitli bilim dallarının araştırma alanı olmuştur. Psikolojinin de araştırma alanı olan dil ve düşünce üzerine birçok deneysel çalışma yapılmıştır. Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi ortaya koymak isteyen araştırmacılar zihin fiilleri yani mental fiiller üzerine çalışmalar yapmışlardır. Mental fiiller üzerine yapılan bu çalışmalar “Çocukların arzular, algılar, inançlar, bilgi, düşünceler, niyetler ve duygular gibi temel zihinsel durumlarına” dayanmaktadır (Smith vd., 2019: 82). Bu çalışmalar genellikle çocukların ergenlik öncesini kapsar.

Mental fiillerin oluşmasını sağlayan süreç algı ile başlar. Duyu organlarından gelen bilgilerin beyindeki dil merkezine ulaştırılması algı sürecinin ilk aşamasıdır (Kamchybekova, 2011: 88). Algılama sürecini gerçekleştiren beyin bilgilerin bilincine ulaşır. Yani duyulardan gelen bilgiyi işleme ve anlama sürecidir. Bu süreçten sonra işlenen ve algılanan bilgilere tepki aşaması başlar. Bu aşama olayların ve durumların iç dünyada oluşturdukları duyguların açığa vurumudur. Tepki aşaması mental sürecin son aşamasıdır (Şahin, 2012: 49).

1. Amaç ve Yöntem

İngilizcedeki mental (ruhsal, akılsal, zihinsel, zihni) kelimesi bizdeki zihin kelimesinin karşılığıdır. Zihin iradeli davranışların, duyguların, algılamaların merkezidir (Şahin, 2012: 49).

“Karakuşçu tarafından yapılan (1999’dan akt. Şahin, 2012: 49) çalışmalara göre, iradeli davranışlar da bir zihin işlevi ile ortaya çıkar. Duymak, anlamak, hatırlamak, mukayese etmek, dikkat, dinlemek gibi yetenekler ve melekelerin hepsi zihin fonksiyonudur. Zihnin bir uyarı ile etkinlik kazanmasına (işler hâle gelmesine) zihin faaliyeti veya bilinç hâli ve düşünce gibi adlar verilir. Bireyler çevresini kendi anlayış ve düşünme gücüyle değerlendirecektir. Algıları ve olayları değerlendirme, ölçme ve gerçeği bulma işlevinde ölçek, bireyin kendi zihin gücüdür.”

“Zihinde şekillenen, değerlendirilen, zihin yardımıyla ortaya çıkan düşünmek, hatırlamak, kavramak, öfkelenmek, üzölmek, algılamak gibi duyguların veya algıların, zihinsel işlemlerin çıktıkları dış çevreye dil yoluyla aktarılabilir” (Şahin, 2012: 49). Zihinsel işlemler sonucunda aktarılan kelimeler “mental fiiller” olarak adlandırılmıştır.

Babür tarafından yazılan eser, Babür’ün yaşamının 1494-1530 yılları arasını konu alan hatırat türündeki eserdir. Bu çalışmada Thackston tarafından hazırlanmış olan transkripsiyonlu *Babürnâme* metnindeki fiiller esas alınarak eserin yazıldığı dönemin duygu, düşünce ve algı dünyasının kelimelere yansımalarını mental fiiller bakımından tespit etmek amaçlanmıştır.

Babürnâme'deki fiiller taranarak mental fiiller tespit edilmiştir. Sınıflandırma yapılırken Hüseyin Yıldız'ın *Eski Uygurcada Mental Fiiller* adlı tez çalışması ve Kuban Seçkin'in *Eski Türkçe Metinlerinden Örneklerle Mental Fiil Teorisi* adlı çalışmaları esas alınmıştır (bk. Yıldız, 2016; Seçkin, 2020).

Mental fiiller eserden seçilen cümlelerle örneklendirilmiştir. Aynı zamanda yapı bakımından da incelenmiştir. Yapı incelemesinde temel kaynak olarak Clauson'un etimoloji sözlüğü kullanılmıştır. Clauson'un etimolojik tahlillerine ek olarak, Türkçenin etimolojik sözlükleri ve tarihî dönemlerin gramer kitaplarından yararlanılmıştır. Gerek duyulduğu zamanlarda da özel olarak yazılmış makalelere başvurulmuştur. Mental fiillerin sıralanmasında ise alfabetik dizme yolu tercih edilmiştir.

2. Babürnâme'de mental fiiller

2.1. Algı fiilleri

Algı fiillerinin anlamlandırılabilmesi için öncelikle algı kavramının anlamlandırılabilmesi gerekir. Algı; *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma”dır. Bazı araştırmacılar algı fiillerini duyu fiilleri olarak da adlandırmışlardır. Duyu ise *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “insanların ve hayvanların, dış dünyanın uyaranlarını görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla algılama yeteneği”dir.

“Dilin mental süreçlerinin ilk aşaması, algılama sürecidir. Algılama işlevinin görevi, çeşitli duylardan gelen bilgileri beyindeki dil merkezine ulaştırmaktır. Dil süreçlerinin işlevi algılamaktan başlamaktadır ve her türlü insan faaliyetinin merkezine giden yol algılamaktan geçmektedir” (Kamchybekova, 2011: 88-89). Bu algılama süreci de duyu organlarıyla gerçekleşmektedir.

Bu bölüm beş alt başlık altında incelenmiştir. Bunlardan ilki göz fiilleri olup “görme, görünme, bakma, gözetme, gösterme ve bazı deyimlerde görme ve bakmayı”; ikinci kısım kulak fiilleriyle ilgili olup “kulakla algılama ve duyma fiillerini”; üçüncü kısım tatma fiilleriyle ilgili olup “tatma, yeme ve içme fiillerini”; dördüncü kısım temas fiilleri olup “dokunma, sarma, tutma ve vurma fiillerini”; beşinci kısım ise denge fiilleri olup “insanın veya nesnenin devrilmeden durma hâlini oluşturan fiilleri” içermektedir.

Algı fiilleri içerisinde yer alan burun fiillerine *Babürnâme*'de rastlanmamıştır.

2.1.1. Göz fiilleri

“Gözler, görmek için reseptörler içerir. Reseptörlerden gelen sinyaller retinayı oluşturan nöron ağıyla akar ve gözün arka tarafındaki sinirleri beyne doğru ileten optik sinirde ortaya çıkar. Gözün ön kısmındaki kornea ve göz merceğiyle arka tarafındaki retinadaki nöronlar; nesneden yansıyan ışığın nesnenin dönüşümü ve nesnenin imgesinin elektrik sinyallerine dönüşümü olmak üzere iki dönüşüm yaratarak ne gördüğümüzü biçimlendirir” (Goldstein, 2019: 22-23).

Göz fiilleri; görme fiilleri, görünme fiilleri, bakma fiilleri, gözetme fiilleri ve gösterme fiilleri olmak üzere beş alt başlık altında incelenmiştir.

2.1.1.1. Görme fiilleri

Görme duyusunun meydana gelebilmesi için alıcı organ olan gözün bulunması ve gelen uyarıları alabilecek sağlıklı olması gerekmektedir (İlal, 1982: 20). Görme, ışığın göze girmesiyle başlar. Yani görme, elektromanyetik spektrum içindeki bir enerji bandı olan görünür ışığa dayanır (Goldstein, 2019: 22). Görme algısı, retinanın içinde bulunan reseptörler sayesinde bu ışığın beynin oksipital bölgesindeki beyin sinirine iletilip algılanmasıyla son bulur (İlal, 1982: 21).

Babürnâme'de bir görme fiili tespit edilebilmiştir.

körme- “görmemek” (< kör- “görmek” (EDPT 736a) + -me-)

Şâh Begimni ve uruk-kaşanı ham yeti-sekiz yıl bar edi **körmeydür** edim. “Şah Begüm'ü ve akrabalarımı yedi sekiz yıldır görmüyordum.” (56a/1)

2.1.1.2. Görünme fiilleri

Görünmek *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek”tir. Görünme ise bu eylemin gerçekleşmesi işidir.

körül- “görülmek” (< kör- “görmek” + -(ü)l-, EDPT 745a)

Körülgen emes. “Görülmedi.” (54a/8)

körülme- “görülmemek” (< kör- “görmek” + -(ü)l- “görülmek” (EDPT 745a) + -me-)

Ança tahş-andâz körülmeydür erdi. “Onun gibi zemberek atan görülmemiştir.” (31a/11)

körün- “görünmek” (< kör- “görmek” + -(ü)n-, EDPT 746a)

Bu tağda kar akarıp körünür. “Bu dağda kar beyaz görünür.” (272b/13)

körünme- “görünmemek” (< kör- “görmek” + -(ü)n- “görünmek” (EDPT 746a) + -me-)

*Bulut **körünmeydür.*** “Bulut görünmüyordu.” (240a/1)

2.1.1.3. Bakma fiilleri

Bakmak *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “bakışı bir şey üzerine çevirmek”tir. Babürnâme’de bir bakma fiili tespit edilebilmiştir. Bu fiildeki anlam daha çok bir işle ilgilenmek anlamındadır.

bağıl- “bakılmak” (< bak- “bakmak” + -(ı)l-, EDPT 314b)

*Anıng habarığa ham **bağıldı.*** “Onun haberine de bakıldı.” (355a/3)

2.1.1.4. Gözetme fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre gözetmek, “korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek; önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak; kollamak, beklemek”tir. Bu anlamlar ışığında *Babürnâme*'de üç gözetme fiili tespit edilebilmiştir.

koru- “korumak” (< kor+ “zarar, ziyan” +ı- “korumak”, TSD 408; TTG 175; TG 211; KTG 165)

*Yazlar çibini köp bolur üçün bu öleğni kam **korurlar.*** “Yazın sineği çok olduğu için bu çayırı korurlar.” (130a/9)

közle- “gözlemek” (< köz+ “göz” +le-, EDPT 760b; OTWF 440; Seng. 72)

Bu yerning şarfasını közlep Semerқand muhâşarasında nece mağall munda oturup edi. “Bu yerin elverişli olduğunu gözleyerek Semerkant muhasarasında birkaç kere burada oturmuştum.” (48a/12)

sahlat- “gözetim altına almak” (< sak+ “uyanık” (EDPT 803b) +lat-)

*Bavurçını **sahlatıp** buyurdum kim ol kayını itke berip itni **sahlatğaylar.*** “Aşçıyı gözetim altına alarak o kusmuğu köpeğe verip köpeği gözetim altına almalarını emrettim.” (306a/10)

2.1.1.5. Gösterme fiilleri

Gösterme eylemi *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre “birini veya bir şeyi işaretle belirtmek; görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak”tır. *Babürnâme*'de iki gösterme fiili tespit edilebilmiştir.

bildür- “tanıtmak” (< bil-dür-, EDPT 334b; TKBS 144; OTWF 801; Seng. 48)

Bu yürüşte işlerini köprek bildürdiler. “Bu seferde hünelerlerini daha fazla tanıttılar (gösterdiler).” (239a/7)

körset- “göstermek” (< kör- “görmek” + (EDPT 736a) + -se- “göstermek” + -t-, Seng. 72; Günşen: 35-49)

Meni körsetip ruhsat berdiler. “Beni gösterip izin verdiler.” (53a/8)

2.1.2. Kulak filleri

Kulak, işitme sisteminin organıdır (Cemalcılar vd., 2012: 110). Çevresel uyarıyı tanımlamak işitme algı sürecinin ilk adımıdır (Goldstein, 2019: 262). Çevresel uyaran olan ses, titreşim kaynağının havadaki moleküllerinin hareket etmesi sonucunda oluşur. Ses dalgaları ilk olarak dış kulağa ulaşır. Dış kulaktaki ses dalgası tüp ya da boru şeklindeki işitme kanalı vasıtasıyla kulak zarına ulaşır. Kulak zarı ses dalgasıyla temasa geçtiği zaman titreşim meydana gelir. Meydana gelen titreşim orta kulağa iletilir (Cemalcılar vd., 2012: 110). “Orta kulakta bulunan çekiç takıldığı timpanik zar tarafından titreşime geçirilir ve titreşimlerini örseler bu da titreşimi üzengiye iletir. Üzengi, oval pencereyi örten zarı bastırarak titreşimleri iç kulağa iletir” (Goldstein, 2019: 271). İç kulağa ulaşan ses dalgası önce kokleaya ulaşır. Kokleanın içindeki sıvı ses dalgası sonucunda titreşir. Bu ses dalgaları koklea içinde ve merkezindeki saç hücresi nöronları bükerek sinirsel iletilerin meydana gelmesini sağlar. Bu sinirsel iletiler önce işitme merkezine oradan da beyindeki işitme ilintili alana (Temporal Lob Korteks) iletilir (Cemalcılar vd., 2012: 110). Böylece işitme gerçekleşmiş olur.

eşitil- “işitilmek, duyulmak” (< eşid- “duymak” + -(i)l-, EDPT 258b; OTWF 660)

Sambal dirahıtının ta'rifi eşitilip edi. “Sümbül bitkisinin tarifi işitilmişti.” (231b/3)

eşitilme- “işitilmemek, duyulmamak” (< eşid- “duymak” + -(i)l- “duyulmak” (EDPT 258b; Seng. 42) + -me-)

Vali bu muddatta heç eşitilmedi. “Fakat bu müddette hiç duyulmadı.” (5b/5)

eşitme- “işitmemek, duymamak” (< eşid- “duymak” (EDPT 257b; VEWT 51) + -me-)

Öz kulağı bile *eşitmegünçe inansa bolmas.* “Kendi kulağıyla duymadıkça inanamaz.” (278a/13)

tuydur- “duyurmak” (< tuy- “duymak” + -dur- “işittirmek, duyurmak”, EDPT 567b; OTWF 811; Seng. 53)

Tuydurup kelip edük. “Duyurup gelmiştik.” (83b/14)

tuyma- “duymamak” (< tuy- “duymak” (EDPT 567b) + -ma-)

Heç kim tuymaydur. “Hiç kimse duymamış.” (84a/6)

2.1.3. Tatma filleri

Dil, tadım işlevinin başladığı organdır. Dil, yüzeysel sirkumvallat, foliate, filiform ve fungiform olmak üzere dört kısma ayrılan papilla adı verilen birçok çıkıntı ve çukurdan oluşur. Filiform papilla hariç hepsinde tat tomurcuqları yer almaktadır. Dilin tamamı yaklaşık 10.000 tat tomurcuğu içerir. Bu tat tomurcuqlarından her birinin ucunda tat gözenekleri olan tat hücreleri vardır. Kimyasallar bu hücrelerin ucundaki reseptör bölgelerine temas ettiği zaman transdüksiyon meydana gelir (Goldstein, 2019: 365). “Tat hücrelerinde üretilen elektriksel sinyaller dildeki farklı sinirlere aktarılırlar. Dil, ağız ve boğazdan gelen lifler, beyin sapındaki traktus solitarius çekirdeğine bağlantılar yapar. Buradan sinyaller talamusa ve daha sonra temporal lobun arkasında kısmen gizlenmiş olan birincil tat korteksi olarak düşünülen frontal lobdaki iki alana ilerler” (Goldstein, 2019: 365). Bunun sonucunda birey ne tattığını ve ne değiştiğini belirler.

Tat algısı, diğer algıları ve karar verme süreçlerini de içerir. Bu nedenle tat algısı hayatta kalmak için önemlidir (Cemalcılar vd., 2012: 112).

içilme- “içilmemek” (< iç- “içmek” + -(i)l- “içilmek” (EDPT 26b; Seng 41) + -me-)

Yana fâyida kılmaganıdın içilmeydür edi. “Ayrıca faydası dokunmadığı için içilmiyordu.” (237a/7)

içme- “içmemek” (< iç- “içmek” (EDPT 19a) + -me-)

Çağır *içmes mahallda namâz öter edi.* “Şarap içmediği zamanlarda namaz kılardı.” (68b/6)

içür- “içirmek” (< iç- “içmek” + -(ü)r-, EDPT 30a; Seng. 41)

Bu hayâlda ediler kim manga içürgeyler, meni ham bu dâyırağa kirürgeyler. “Bana da içirmek ve beni de bu daireye girdirmek niyetindeydiler.” (189a/11)

tatturul- “tattırılmak” (< tât- “tattmak” (BUÜ 175) + -tur- (EDPT 459b) + -(u)l-)

Oşol yeride tüşüp yulkıran aşını tatturuldu. “Orada inip yulkıran yemeği tattırıldı.” (245b/10)

yedür- “yedirmek” (< ye- “yemek” + -tür-, EDPT 892b; Seng. 81)

İldiz dek nemeni ham bir katla **yedürdi**. “Bir defa da kök gibi bir şey yedirdi.” (109a/4)

yeyil- “yenilmek” (< ye- “yemek” (EDPT 869b) + -y- “yenmek” + -(i) l-, Seng. 81)

*Ança leziz teve eti hergiz **yeyilgen** emes edi.* “O kadar lezzetli deve eti hiçbir zaman yenilmemişti.” (160b/5)

2.1.4. Temas fiilleri

Deri *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “insan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten”dir. İnsan derisi en geniş duyu organıdır (Cemalcılar vd., 2012: 112).

Cildin görünür yüzeyinde epidermis olarak adlandırılan sert ölü deri hücreleri bulunur. Epidermin altında dermis olarak adlandırılan bir tabaka vardır. Deri içinde ise mekanoreseptör adı verilen basınç, gerilme ve titreşim gibi uyarılara yanıt veren bir yapı bulunur. Bu reseptörler sinir liflerinin uyarımına göre farklı yanıtlar verirler. Diğer duyu organlarının aksine deri reseptörleri vücudun tamamına yayılmış durumdadırlar (Goldstein, 2012: 338-339).

“Vücudun her yerinden gelen dokunsal sinyaller dorsal kök adı verilen bir lif demeti yoluyla 31 bölümden oluşan omuriliğe iletilir.” Sinyaller omuriliğe girdikten sonra sinir lifleri onları medyal lemniskal yolak ve spinotalamik yolak adı verilen bu iki ana yolak boyunca beyne iletilir. Lemniskal yolakta bulunan uzuvların pozisyonlarını ve dokunma duygusunu algılamayla ilgili sinyaller taşıyan büyük lifler bulunur. Bunlar hareketi kontrol etmek ve dokunmaya tepki vermek için önemli olan sinyalleri yüksek hızda iletir. “Spinotalamik yolak ise sıcaklık ve ağrı ile ilgili sinyalleri ileten küçük liflerden oluşur. Her iki yolaktan gelen lifler, talamusa giden yukarı doğru hareketleri sırasında vücudun karşı tarafına geçer.” Vücudun sol tarafından gelen sinyaller beynin sağ yarım küresindeki, sağ tarafından gelen sinyaller ise beynin sol yarım küresindeki talamusa ulaşır. Talamusa gelen sinyaller, dokunma sonucu oluşan aldıkların değerlendirilmesi için beynin somatosensöriyel korteksine iletilir (Goldstein, 2019: 339-341).

Bu bilgiler doğrultusunda *Babürnâme*'deki temas fiilleri; dokunma fiilleri, sarma fiilleri, tutma fiilleri ve vurma fiilleri olmak üzere dört alt başlık altında incelenmiştir.

2.1.4.1. Dokunma fiilleri

Dokunma eylemi *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık vb. niteliklerini derinin altındaki sinir uçları aracılığıyla duymak, değmek, el sürmek, temas etmek”tir. “Dokunma duyusunun alıcıların el parmaklarının ucunda yoğunlaşmıştır” (İlal, 1982: 21).

alış- “değiş tokuş etmek” (< al- “almak” + -(i)ş-, EDPT 153a)

Yigitlerini alışıp yandılar. “Yigitlerini değiş tokuş edip döndüler.” (35b/14)

çalma- “çalmamak” (< çal- “çalmak” (EDPT 417b) + -ma-)

Ķânûnnı ança kişi çalmaydur. “Kanunu o kadar (iyi) çalan adam yoktu.” (175a/4)

elitme- “dokundurmak” (< elet- “iletmek” (EDPT 132a) + -me-)

Elig elitmedim. “Elimi dokundurmadım.” (190b/12)

öpüş- “öpüşmek” (<öp- “öpmek” + -(ü)ş-, EDPT 16b; Seng. 37)

Birbirini kuçuşup öpüşüp vidâ' kılurlar. “Birbirlerini kucaklayıp öpüşüp veda ederler.” (207a/3)

tapşur- “teslim etmek” (< tap- “bulmak, kavuşmak” + -ış- “buluşmak, kavuşmak” + -(u)r-, EDPT 447a; Seng. 49)

Mâllarını tapşurdi. “Mallarını teslim etti.” (7b/4)

tayan- “dayanmak” (< taya- “dayamak” + -n-, EDPT 569b)

Attın egilip edi kim kûça tamığa tayandı. “Attan eğilecekti ki (düşecekti ki) sokağın duvarına dayandı.” (113a/8)

tegürme- “dokundurmak” (< teg- “ulaşmak” + -(ü)r- “ulaştırmak” (EDPT 485b) + -me-)

Şâhını keltürüp tegürmeseler yahşı bar bermes. “Dalını getirilip dokundurmadan iyi meyve vermez.” (285a/5)

tişle- “dişlemek” (< tiş+ “diş” +le-, EDPT 564b; Seng. 53)

Ot tişlep kelür emiş. “Ot dişleyerek gelirmiş.” (147a/10)

toğun- “dokunmak” (< tokı- “vurmak” + -n-, EDPT 471a; Seng. 52)

Barangarning uci deryâğa toğunup edi. “Sağ kolun bir ucu nehre dokunmuştu (değmişti).” (90a/9-10)

yastan- “yaslanmak” (< yasta- “desteklemek” + -n-, EDPT 974b; Seng. 77)

Keçe ve kündüz eşikte yastanıp edi. “Gece ve gündüz eşişge yaslanırdı.” (174a/12)

3.1.4.2. Sarma fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre sarmak; “çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak, çevrelemek; kuşatmak, çevirmek, ihata etmek; dolayında yer almak; yayılıp etkisi altına almak, kaplamak; kucaklamak”tır. Bu anlam ışığında *Babürnâme*'de on sarma fiili tespit edilebilmiştir.

bağla- “bağlamak” (< ba- “bağlamak” -ğ+ “bağ” +la-, EDPT 314b; TKBS 104; TETL 261; OTWF 432)

Atlarını bağlap her kaygımız bir tarafğa bir bulandîğa çıkıp karavulluk kılip oturduk. “Atları bağlayıp her birimiz bir tarafa bir yüksek yere çıkıp gözetleyerek oturduk.” (116b/13)

bağlama- “bağlamamak” (< bāğ+ “bağ” (BUÜ 172) +la- “bağlamak” (EDPT 314b) + -ma-)

Ėarbiçı *bağlamaydur edim.* “Kemer bağlamamıştım.” (199a/1)

bağlat- “bağlatmak” (< bağ+ “bağ” (BUÜ 172) +lat- “bağlamak”, EDPT 315a; Seng. 45)

Buğçasığa özini bağlatıptur. “Kendini bohçasına bağlatmıştır.” (201a/12)

basur- “tutturmak” (< bas- “basmak” + -(u)r-, EDPT 374)

Taşka basururlar. “Taşa tuttururlar.”(140a/4)

evrüş- “etrafını çevirmek” (< evir- “çevirmek” + -(i)ş-, EDPT 15a)

Her neçe taş bile urdılar evrüştiler, kıopmadı. “Her ne kadar taş ile vurup etrafını çevirseler de kimildamadı.” (306a/12)

kaşa- “kuşatmak” (< kaşa- “kapamak, örtmek” + -a-, EDPT 580a2)

Nâşir Mîrzani kaşağanda men Lamğân 'azîmatı kıldım. “Nasır Mirza'yı kuşattığında ben Lemgan'a gittim.” (10b/12)

kuçuş- “kucaklaşmak” (< kûç- “kucaklamak” (BUÜ 172) + -(u)ş-, EDPT 593a)

Kuçuşup turdılar. “Kucaklaşıp durdular.” (103a/5)

kükle- “bağlamak” (< kök+ “kamçı, sırm” +le-, EDPT 711a1; Seng. 72)

Börkini kungurasiga kükley attım. “Börkünü duvarın kenarına bağlattım.” (113a/5)

küreş- “güreşmek” (< küre- “güreşmek” + -ş-, EDPT 747b)

Böke bolsang, kel, küreşeling. “Büke isen gel, güreşelim.” (21a/5)

salıl- “asmak” (< sal- +(1)l-, ÇEK 47; Seng. 60)

Kindikdin iki qarış koyı kısıq salılıp turuptur. “Göbekten iki karış aşağı bir bez parçası asarlar.” (291a/6)

2.1.4.3. Tutma fiilleri

Tutma eylemi *Türkçe Sözlük*'te (2011) 47 madde ile açıklanmıştır. Bu açıklamalardan tespit edebildiğimiz fiillerle ilgili olanları; “elde bulundurmamak, ele almak; ele geçirmek, yakalamak; hürriyetinden yoksun bırakıp bir yere kapamak, tevkif etmek; kapatmak, sarmak; hizmetine almak veya kiralamak; işgal etmek; bırakmamak”tır. *Babürnâme*'de 24 tutma fiili tespit edilebilmiştir. Tutma fiilleri, temas fiilleri içerisinde tespit edilebilmiş fiil örneği en yoğun olan başlıktır.

alıl- “ele geçirmek, alınmak” (< al- “almak” + -(1)l-, EDPT 145b)

Semerqand Andicân kuvvatı bile alılıp edi. “Semerkant, Endican kuvveti ile alınmıştı.” (52b/12)

atma- “atmamak” (< at- “atmak” (BUÜ 172; EDPT 36a) + -ma-)

Taşlar atmadılar. “Taş atmadılar.” (67a/7)

bendle- “tutuklamak” (Far. bend “bağ” + T. +le-)

Hıdr haylını bendlep cihâtını mufaşşal kılıp ‘ardğa yetkürgeyler. “Hızır Hayl’ı tutuklayıp cihazını ayrıntılayarak yerine gönderirler.” (244b/9)

elige- “ele geçirmek” (< elig+ “el” +le-, EDPT 144b)

Semerqandnı eliglese bolur. “Semerkant’ı ele geçirebilir.” (53a/2)

kapma- “yakalayamamak” (< kap- “yakalamak” (TKBS 459) + -ma-)

Kapudakını kapmasa karıguça kaygurur. “Kapıdakini yakalayamazsa ihtiyarlayıncaya kadar pişmanlık duyar.” (73a/3)

kolda- “kolunu tutmak” (< köl+ “kol” (BUÜ 178) +da-, GÇ 290; Seng. 69)

İki kişi *koldap turğuzup ediler.* “İki kişi kolundan tutup kaldırdılar.” (229a/3)

köteriş- “taşımak” (< kötür- “kaldırmak” (EDPT 706a) + -(i)ş-)

At üstide newbet bile köterişip garîb naş'a u başâşat bile kirip keldiler.
“At üzerinde nöbetle taşıyarak tuhaf neşe ve güler yüzle girip geldiler.”
(227b/4)

köterme- “götürmemek” (< köter- “kaldırmak” (EDPT 706a; VEWT 294) + -me-)

Tamâm kötermeydürler. “Tamamen götüremediler.” (344a/13)

kötert- “elde taşımak” (< köter- “kaldırmak” (EDPT 706a; VEWT 294) + -t-)

Cuhralarığa kötertip şehr darvâza bile arg darvâzasınının aralıkığa kelip mulâzamat kıldılar. “Hizmetçileri tarafından elde taşınarak şehir kapısı ile kale kapısının arasına gelip hizmet ettiler.” (233b/9)

suğuruş- “karşılıklı kılıç çekmek” (< suğur- “(kılıç) çekmek” (EDPT 816a) + -(u)ş-)

Birbirlerige kılıç suğuruştılar. “Birbirlerine (karşı) kılıç çektiler.”
(100b/11)

tapşurul- “teslim edilmek” (< tapış- “teslim etmek” + -ur- “teslim etmek” (EDPT 447a) + -ul-)

Ķanlığlarığa tapşuruldi. “Kan davalıklara teslim edildi.” (251a/16)

taşı- “taşımak” (< tāş+ “dış” (BUÜ 174) +ı-, TKBS 866)

Bir iki yıl sunu taşıp ya çarh bile ya davl bile su beredürler. “Bir iki sene su taşırılar veyahut çark ve kova ile su verirler.” (273b/12)

taşlat- “attırmak, fırlatmak” (< tāş+ “dış” (BUÜ 174) +lat- “dışarı atmak”, EDPT 565a1; Seng. 49)

Mirzâ öltürüp Hirmand suyığa taşlattur. “Mirza öldürterek Hermend suyuna attırdı.” (192b/10)

turğuz- “kaldırmak” (< tur- “durmak” (EDPT 529b) + -ğuz-, Seng. 51)

İki kişi koldap turğuzup edi. “İki kişi kolundan tutup kaldırdı.” (229a/3)

tutağlaş- “karşılıklı ele geçmek” (< tutağ+ “rehin” +laş-, ŞSL 113; Seng. 51)

Yana bir kemerdde Kutluğ-Ķadam bir Afğân bile çapķulaşıp tutağlaşip on-on iki çarı yerdin bile oķ uçtılar. “Bir kemerde de Kutluk Kadem bir

Afganla vuruşup karşılıklı ele geçerek on on iki arşın kadar bir yerden aşağıya düştüler.” (150b/6)

tutun- “yakalanmak” (< tut- “tutmak” + -(u)n-, EDPT 458a)

Tutungān begler Muḥammad Bâkir Beg edi... “Yakalanan beyler Muhammet Bakir Bey idi...” (25a/2)

tutur- “yakalatmak” (< tut- “tutmak” + -(u)r-, EDPT 459b; VEWT 502)

Macduddîn Muḥammadnı tuturup ma'zûl kıldılar. “Mecdettin Muhammet’i yakalatıp kovdular.” (177a/7)

tuturul- “tutuklanmak” (< tut- “tutmak” + -ur- “tutuklamak” (EDPT 459b; VEWT 502) + -(u)l-)

Beglerni tuturuldi. “Beyler tutuklandı.” (25a/2)

tutuş- “birbirine tutunmak” (< tut- “tutmak” + -(u)ş-, OTWF 571)

Yana biri bu kim iki lûlî birbirini tutuşup ol vilâyatlarda iki törlügü mu'allak barurlar. “Ayrıca biri bu taraflarda iki cambaz birbirine tutunarak o vilayetlerde iki türlü havada giderler.” (353a/10-11)

tüşür- “ele geçirmek” (< tüş- “düşmek” + -(ü)r-, EDPT 566a)

Bir pâre kişi tüşürüp bir neçe baş kesip bardı. “Bir kısmını ele geçirip bir kısmının da başını kesti. (35b/2)

yalda- “atın yelesinden tutmak” (< yâl+ “kıl, at yelesi” (BUÜ 175; EDPT 916a) +da-, TSD 730)

Cebe bile deryâdın at yaldap öter. “Asker ile sudan atın yelesinden tutarak geçer.” (374a/8)

yapış- “yapışmak” (< yap- “örtmek” + -(ı)ş-, EDPT 880b)

Darveş Muḥammad Tarhan beṭâkatlıktın sutûnga yapıştı. “Derviş Muhammet Tarhan, takatsızlıktan direğe yapıştı.” (37a/7)

yarmaş- “tırmanmak” (< yarma- “sarmak” + -ş-, EDPT 969b)

Ḳarbuğ Puştasığa yarmaştuk. “Karpuk Dağı’na tırmandık.” (95b/1)

yüklet- “yükletmek” (< yük+ “yük” (EDPT 910b) +let-, Seng. 79)

Hwâca Kalân Gaznî çağırıldın bir neçe tevede yükletip edi. “Hoca Kelan, Gazne şaraplarından birkaç deveye yükletmişti.” (260a/7)

2.1.4.4. Vurma filleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre vurmak; “elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak; ses çıkarmak için bir şeyi başka bir şey üzerine hızlıca çarpmak; batıcı veya kesici cisimleri saplamak, kakmak; silahla yaralamak, öldürmek”tir.

çapılış- “yağmalamak” (< çapıl- “yağmalamak” (EDPT 397a; Seng. 54) + -(i)ş-)

Yağını tepretkendin song birin ikin çapılışıp kele başladılar. “Düşmanı harekete geçirdikten sonra birer ikişer yağmalayarak gelmeye başladılar.” (198b/9)

çapkulaş- “vuruşmak” (< çap- “akın yapmak” + -kula- “vuruşmak” (ÇEK 47) + -ş-, Seng. 54)

Yassı Geçit uruşıda ham yahşı çapkulaştı. “Yassı Geçit muharebesinde de iyi vuruştı.” (14a/8)

kamçıla- “kamçı ile vurmak” (< kamçı+ “kamçı” +la-, EDPT 626b; TKBS 457)

Katrap elge yetip urup kamçılöp herçend kılıp el yığılmadı. “Fakat ne kadar vurup kamçıladık ve ne yaptık ise halk toplanmadı.” (105a/4)

talat- “yağmalatmak” (< tala- “yağma etmek” (EDPT 492a) + -t-, Seng. 49)

Bolğan nöker-süderi talatıp aldurup aymaklar bile oşbu yurtta kullukka keldiler. “Mevcut hizmetçi ve adamları yağmalatıp aldırıp sarhoşluk ile bu yurtta kulluğa geldiler.” (125b/13)

talatıl- “yağma edilmek” (< tala- “yağma etmek” (EDPT 492a) + -t- (Seng. 49) + -(i)l-)

Tuturulmasa ya talatılmasa bizing bile kazaklıklarda ve miñnatlarda bolğan... “Tutuklanmasa ya da yağma edilmese bizim bile kazaklıklarda ve mihnetlerde olan...” (64a/8)

tayakla- “dayak attırmak” (< tayak+ “değnek” +la-, Seng. 50; TSD 611)

Eşikke keltürtüp tayaklattım. “Kapıya getirtip dayak attırdım.” (126a/4)

tayaklat- “dayak attırmak” (< tayak+ “dayak” (BD 428) +lat-, Seng. 50)

Eşikke keltürtüp tayaklattım. “Kapıya getirtip dayak attırdım.” (126a/4)

urun- “çarpmak” (< ur- “vurmak” + -(u)n-, EDPT 235a)

Sâzlar birbirge urundular. “Sazlar birbirine çarptı.” (157b/9)

uruşul- “vuruşulmak” (< ur- “vurmak” + -uş- “vuruşmak” (EDPT 239b) + -(u)l-)

Namâz-i dîgargeçe oşbu dastûr uruşuldu. “İkindiye kadar bu şekilde vuruşuldu.” (158b/5)

yetkür- “(yumruk) atmak” (< yet- “ulaşmak” + -kür-, OTWF 755; ÇEK 47)

Muş yetkürüptür. “Yumruk atmıştır.” (29a/8)

2.1.5. Denge filleri

Denge *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “bir nesnenin veya bir insanın devrilmekten durma hâli, muvazene, balans”tır. Algı Psikolojisinde denge ise, “vücudumuzun bulunduğu yer konusunda bizi bilgilendiren duygu”dur (Bakırcıoğlu, 2012: 367). “Organizmanın dengesini sağlayan denge duyusunu kendisine bildiren alıcılar, iç kulaktaki Macula ve Cupula organında bulunan hücrelerdir. Bir sıvı içinde bulunan cisimcikler bedeninin durum değiştirmesiyle hareket edip uyarıldıklarında uyarı Nervus Vestibularis yoluyla merkeze iletilerek organizmayı durumundan haberdar eder” (İlal, 1982: 22).

Babürnâme'de beş denge fiili tespit edilebilmiştir.

ķopma- “kımıldamamak” (< kop- “yükselmek” (EDPT 580a) + -ma-)

Urdılar evrüştiler, ķopmadı. “Vurdular, etrafını sardılar, kımıldamadı.” (306a/12)

tepren- “sallanmak” (< tepre- “hareket etmek” + -n-, EDPT 444b)

Oşol kün otuz üç katla yer teprendi. “O gün otuz üç defa yer sallandı.” (157b/12)

tepretme- “hareket etmemek” (< tepre- “hareket etmek” + -t- (EDPT 444a) + -me-)

Tepretmey turup ol ham işler ķorsetedür. “Hareket etmeden durarak o işler (hünerler) gösteriyor.” (353b/4)

tüşme- “düşmemek” (< түş- “düşmek” (EDPT 560a) + -me-)

Valî түşmedi. “Fakat düşmedi.” (39b/12)

yıkılma- “yıkılmamak” (< yıkıl- “çökmek” (EDPT 902a) + -ma-)

Yıkılmağan çadır kam ķaldı. “Yıkılmayan çadır kalmadı.” (376b/3)

2.2. Biliş fiilleri

“Biliş, uyarıcı ve davranış arasına giren içsel etkinliklerin tümü; vukuf. Biliş, algılanan bilginin içsel sistemde nasıl işlediğini anlatır. Niesser’e göre bilişsel süreç, duyuşal girdinin algıya dönüştürüldüğü andan başlar ve girdinin azaltılması, geliştirilmesi, depolanması, düzeltilmesi, kullanılması gibi aşamaları içerir. Duyum, algı, imgelem, anıda tutma (hatırda tutma), anımsama, düşünme, sorun çözme bilişin basamaklarını ya da varsayımsal yönlerini oluşturur. Bilgiyi bu biçimde işleyerek çevremizi anlar, çevreye uyum sağlar ve eylemde bulunuruz” (Bakırcıoğlu, 2012: 183-184).

“Biliş, entelektüel bilgiyle bilme eylemini, bilme faaliyetini meydana getiren süreci; düşünme, kavrayış, akıl yürütme türünden etkinlikleri, sembolleştirme inanç, problem çözme türünden zihinsel davranışları gösteren şemsiye terimdir” (Cevizci, 1999: 146-147).

Bazı araştırmacılar biliş fiilleri yerine idrak fiilleri kavramını kullanmışlardır. İdrak *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “anlama yeteneği, anlayış ve akıl erdirmeye”dir.

Bu çalışmada tespit edilen biliş fiilleri; anlama fiilleri, araştırma fiilleri, başarı fiilleri, bellek fiilleri, çözümlenme fiilleri, düşünme fiilleri, iletişim fiilleri, inanç fiilleri, irade fiilleri, karar-anlaşma fiilleri, niyet-istek fiilleri, sabır fiilleri olmak üzere on iki alt başlık altında incelenmiştir.

2.2.1. Anlama fiilleri

Türkçe Sözlük'te (2011) anlamak fiili, “bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak; yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek; bir şey hakkında bilgisi bulunmak” şeklinde açıklanmıştır. Bu bağlamda *Babürnâme*'de dört anlama fiili tespit edilebilmiştir.

angla- “anlamak” (< ang+ “düşünce, idrak, anlayış” +la-, EDPT 186a; TKBS 71; TETL 179; OTWF 429)

Sözini fi'l-hâl anglap bolmas edi. “Sözünü hemen anlamak imkânsızdı.” (26a/9)

bililme- “bilinmemek” (< bil- “bilmek” + -(i)l- “bilinmek” (EDPT 342b) +-me-)

Yana bir bililmegen tahkik kılmagan hizana üyini oşandağ ok humâyûnga in'âm kıldım. “Yine bir bilinmeyen ve tahkik edilmemiş olan bir hazineye, evini olduğu gibi Hümayun'a bağışladım.” (293b/5)

bilme- “bilmemek” (< bil- “bilmek” (EDPT 330b) + -me-)

Heçkim muning sirrını bilmes. “Hiç kimse bunun sırrını bilmez.” (47b/4)

fahmla- “anlamak” (< Ar. fahm+ “anlama, anlayış” + T. +la-)

Şaybânî Han *fahmlar.* “Şeybani Han anlar.” (182b/2-3)

2.2.2. Araştırma fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre araştırmak; “birini veya bir şeyi bulmak için bir yeri gözden geçirmek; bir gerçeği ortaya çıkarmak için aramalarda bulunmak, sormak, soruşturmak”tır. *Babürnâme*'de bir araştırma fiili tespit edilebilmiştir.

iste- “aramak” (< iste- < iz+ “iz, yol, nişan” +de-, Seng. 42; TKBS 440)

Yahşı sorup istep infi'âldın çıkardım. “Güzelce sorup araştırarak sıkıntıdan kurtardım.” (203a/3)

2.2.3. Başarı fiilleri

Türkçe Sözlük'te (2011) “bir işi istenilen bir biçimde bitirmek, muvaffak olmak” şeklinde açıklanan başarmak fiili Bakırcıoğlu tarafından “eğitimde, akademik çalışmada, genel alanda ya da okuma, matematik gibi özel bir beceri alanında ortaya konulan yeterlik düzeyi”dir şeklinde açıklanmıştır (2012: 130). Bu bağlamda başarı fiilleri; kazanma fiilleri, tamamlama fiilleri ve yönetme fiilleri olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

2.2.3.1. Kazanma fiilleri

Türkçe Sözlük'te (2011) kazanmak fiili; “olumlu, iyi bir sonuç elde etmek; ele geçirmek, fethetmek, kazanç sağlamak; yenmek, galip gelmek” şeklinde açıklanmıştır. *Babürnâme*'de üç başarma fiili tespit edilebilmiştir. Bunlardan ilki olan basturmak fiili “galip gelmek; zapt etmek” anlamlarıyla çok anlamlı bir fiildir.

bastur- (< bas- “hücum etmek; yenmek” + -tur-, EDPT 372; TKBS 117; TETL 285)

1. galip gelmek

Şaybânî Han bile *Ḳal*'a-i Dabûsîda uruşup *basturdi.* “Şıbani Han ile *Ḳal*'a-i Debûsî'de vuruşarak galip geldi.” (22b/10)

2. zapt etmek

Ḳubânî basturup Alayluk Orçını bile Oş üstige ilğaduk. “Kaba’yı zapt edip Alayluk Urçını ile Uş üzerine süratle yürüdük.” (104a/1)

kazğan- “kazanmak” (< *kazğa- “kazanmak” + -n-, EDPT 683a)

Yaman at kazğandı. “Kötü ad kazandı.” (206a/9-10)

uçrat- “bulmak” (< Moğ. uçıra- “tesadüf etmek” (MTS 1325) + T. -t-)

Şabâh her kıanda bolsa uçratur biz. “Sabah her nerede ise buluruz.” (73a/2)

2.2.3.2. Tamamlama fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre tamamlamak, “eksiksiz, tamam duruma getirmek, bütünlemek; bitirmek”tir. *Babürnâme*'de üç tamamlama fiili tespit edilebilmiştir.

bütker- “tamamlamak” (< büt- “bitmek” + -ker-, ÇEK 47; Seng. 46)

Heç işni büttermey yandı. “Hiçbir işini tamamlayamadan geri döndü.” (165b/7)

tüket- “tamamlamak” (< tüke- “tamamlamak” + -t-, EDPT 479b; Seng. 52)

Bu mesnevini songralar tüketip edi. “Sonraları bu mesnevisini tamamlamıştır.” (179b/13)

tüketme- “tamamlamamak” (< tüke- “tamamlamak” + -t- “tamamlamak” (EDPT 479b; Seng. 52) + -me-)

Valî gazal tüketmeydür edim. “Fakat gazel tamamlamıyordum.” (87a/11)

2.2.3.3. Yönetme fiilleri

Yönetmek, *Türkçe Sözlük*'te (2011) “bir kurum veya kuruluşun yasalara, kurallara ve belli şartlara uygun biçimde işlemlerini sağlamak, idare etmek, tedvir etmek; birinin bir konudaki etkinliğine, çalışmasına yön vermek, birini yönlendirmek”dir. Devlet kurmakta ve yönetmekte son derece başarılı olan “Türk devletleri, yaklaşık 3 bin yıllık bir dönemde Asya, Avrupa ve Afrika olmak üzere üç farklı kıtada, farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, çok farklı etnik unsurlara hükmeden bir şekilde ortaya çıkmıştır” (Uslu, 2019: 5). Orta-Asya, Afganistan ve Hindistan'ın yönetimi hakkında bilgileri içerisinde barındıran *Babürnâme*'deki yönetme fiilleri şöyledir:

bahtur- “egemenliği altına almak” (< baĥ- “bakmak; gözlemek” + -tur-, EDPT 313a; Seng. 45)

Hâtî öziĝe bahturup edi. “Hati, kendi egemenliği altına almıştı.” (228b/2)

başlat- “yönetmek” (< baş+ “baş” +lat- “başlamak”, EDPT 382a; Seng. 45)

Cerigni Cehângîr Mîrzâĝa başlatup yiberildi. “Asker, Cihangir Mirza yönetiminde gönderildi.” (148a/9)

kıldur- “yaptırmak, ettirmek” (< kıl- “yapmak” + -dur-, EDPT 619b; OTWF 805)

Kâsim Beg siyâsat üçün iki-üçünü pâre-pâre kıldurdi. “Kasım Bey, korkutmak için ikisini üçünü parça parça ettirdi.” (39b/7)

2.2.4. Bellek fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre bellek, “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, daĝarcık, akıl, hafıza, zihin”dir. Psikologlara göre bellek bilginin kodlanması, depolanması ve hatırlanması süreçlerini kapsamaktadır. Bakırcıoĝlu, “belleğin tanımlanabilmesi için öğrenme, unutma, anımsama gibi olayların ele alınması gerekmektedir ve öğrenme olmadan bellekten söz edilemez” der (2012: 145). Bu bağlamda bellek fiilleri; akılda tutma, unutma ve öğrenme olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir.

2.2.4.1. Akılda tutma fiilleri

Akılda tutma uzun süreli bellekle ilgilidir. Yani saatler, günler, yıllar süren anıları içerir (Morgan, 2011: 120). “Öğrenme, bellekte tutma, alışkanlık edinme, beceri kazanma ve yaşantıların sonucunda gerçekleşen her türlü gelişim, akılda tutma ile varlığını korur” (Bakırcıoĝlu, 2012:602).

oĝu- “okumak” (< oĝ+ “ok” +u-, TKBS 619; VEWT 359)

Hamsatayn ve Masnavî kitâblarını ve târîhlarını oĝup edi. “Hamseteyn, Mesnevi ve tarih kitaplarını okurdu.” (7a/10)

oĝul- “okumak” (< okı- “okumak” + -l-, EDPT 85a; Seng. 39)

Hwâca Hâfîzning bu baytını taĝyir oĝulur edi. “Hoca Hafız'ın beytini deĝiştirerek okurlardı.” (128b/1)

oĝuma- “okumamak” (< okı- “seslenmek” (EDPT 79a1; VEWT 359) + -ma-)

Okumay *sen*. “Okumuyorsun.” (349a/13)

okut- “okutmak” (< ok+ “ok” +u- “okumak” + -t-, TKBS 619; Seng. 39)

Husrawşâh atığa huþba okutkaylar. “Hüsrev Şah adına hutbe okutsunlar.” (58a/13)

okuyma- “okunmamak” (< okı- “seslenmek” (EDPT 79a1; VEWT 359) + -y- “okunmak” + -ma-)

Öz atığa *okuymaydur* *edi*. “Kendi adına okunmuyordu.” (123b/7)

3.2.4.2. Unutma fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre unutmak; “aklında kalmamak, hatırlamamak”tır. Uzun süreli belleğe kodlanmayan bilgi unutulur (Cemalcılar vd., 2012: 119). Unutma akılda tutmanın tam tersidir. Yani “akılda tutmada azalış unutmadır” (Bakırcıoğlu, 2012: 602). *Babürnâme*'de bir unutma fiili tespit edilebilmiştir.

unutul- “unutulmak” (< unıt- “unutmak” (EDPT 179b; VEWT 514) + -(u)l-, Seng. 40)

Elning muruvvatı unutulur. “Başkasının cömertliği unutulur.” (82a/5)

2.2.4.3. Öğrenme fiilleri

Bakırcıoğlu öğrenmeyi, “kavramsal düzenlemeler yapma süreci; alıştırma ve uygulamaların oldukça sürekli olan etkilerine verilen ad; belli bilgi, beceri ve anlayışlar edinme; yaşantı sonucu ya da yineleme yoluyla davranışta oluşan oldukça sürekli bir değişiklik” olarak dört farklı şekilde açıklamıştır (2012: 925). Öğrenmek *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “bilgi edinmek; bellemek”tir. Belleme eylemi bellekte gerçekleşen zihinsel bir eylemdir. Bu sebeple öğrenme eylemi bellek fiillerinin alt başlığı olarak ele alınır.

örgan- “öğrenmek” (< *ögür+ “sürü” +e- (OTWF 609) + -n-, TKBS 653)

Yahşı söz örganür. “Güzel söz öğrenir.” (278a/7)

örganme- “öğrenememek” (< *ögür+ “sürü” +e- “öğrenmek” (OTWF 609) + -n- “öğrenmek” + -me-)

Bu cins gâlibâ söz örganmes. “Galiba bu cins söz öğrenemez.” (278b/14)

örget- “öğretmek” (< *ögür+ “sürü” +e- “öğrenmek” (OTWF 609) + -t-)

Lûlîlar oyun örgetürler. “Cambazlar oyun öğretirler.” (277a/1)

2.2.5. Çözümleme fiilleri

Çözümleme eylemi *Türkçe Sözlük*'te (2011), “çözümleme yoluyla bir şeyi incelemek, tahlil etmek, analiz etmek”tir. Çözümleme ise Bakırcıoğlu tarafından “bütün bir nesnenin, formülün, kuramın, bileşenlerine ya da temel ilkelerine indirgenerek tek tek ele alınmasıyla gerçekleşen bilişsel beceri” şeklinde tanımlanmıştır (2012: 336). Bu tanıma göre çözümleme, bilişsel bir süreç olduğu için çözümleme fiilleri mental fiillerdir.

çağlama- “hesaplamamak” (< çağla- “hesaplamak” (TETL 413) + -ma-)

Çağlamay *bular ham elig koşarlar*. “Hesaplamadan bunlar da muharebe ederler.” (310b/2)

çına- “tahmin etmek” (< çın+ “gerçek, doğru” +a-, TETL 509)

Çerigini üç yüz mingge yavuk çınarlar *edi*. “Askerini üç yüz bin kadar tahmin ederlerdi.” (12a/10)

karıla- “karışla ölçmek” (< karı+ “arşın” +la-, EDPT 659b; OTWF 438)

Karılup *satarlar*. “Karışla ölçüp satarlar.” (275a/3)

sanat- “saydırmak” (< sâ- “saymak” + -n+ “hesap” + a- “saymak” (BUÜ 174; EDPT 835a) + -t-)

Bir katla sanattım. “Bir defa saydırdım.” (136a/2)

tanıma- “tanımamak” (< tanı- “tanımak” (EDPT 516a; VEWT 461) + -ma-)

Meni tanımaydur. “Beni tanıyamadı.” (103b/4)

yangıl- “yanılmak” (< yang- “hata yapmak” + -(ı)l-, EDPT 951a)

Ba'zı buhûrning evzânıda ham yangılıptur. “Bazı bahirlerin vezinlerinde de yanılmıştır.” (171a/5)

2.2.6. Düşünme fiilleri

Bakırcıoğlu düşünmeyi, “bireyin daha önce kazanmış olduğu imge, tasarım gibi yaşantıya dayalı izlerin dış uyaranlarla bağlantısını simgesel olarak kurabilme etkinliği” olarak açıklar (2012: 441).

Düşünme sözel bir işittir. Kelimelerin belirttiği kavramları kapsadığı gibi kelimeleri de kapsamaktadır (Morgan, 2011: 132). Bu kavramlar aracılığıyla da düşünme gerçekleşmektedir (Bakırcıoğlu, 2012: 441). Düşünme, “bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiğimiz zihinsel faaliyetlerden herhangi biri” olması sebebiyle düşünme fiilleri mental fiillerdir (Cevizci, 1999: 277). *Babürnâme*'de bir düşünme fiili tespit edilebilmiştir.

sakın- “düşünmek” (< sâ- “düşünmek” + -k- “düşünmek” + -(1)n-, BUÜ 174; EDPT 812b)

Kâbul u hoş havâsını sakınıp... “Kabil’i ve hoş havasını düşünüp...” (330a/2)

2.2.7. İletişim fiilleri

Toplumsal bir süreç olan iletişim *Türkçe Sözlük’e* (2011) göre, “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon”dur. Cevizci iletişimi; “zihinler ya da benler arasında kurulan ve düşünce, mesaj, niyet ve anlamların bir zihinden diğerine aktarılmasını sağlayan etkileşim; belirli bir düşünce, mesaj ya da bilinç içeriğinin, söz, konuşma ya da söylenimler türünden fizikî araçlarla, bir insandan, kişi ya da zihinden bir başkasına aktarılması süreci” şeklinde tanımlamıştır (1999: 456). İletişim fiilleri; sözlü temas fiilleri, ses çıkarma fiilleri, tartışma fiilleri, emir fiilleri, ant fiilleri ve istek fiilleri olmak üzere altı alt başlık altında incelenmiştir.

2.2.7.1. Sözlü temas fiilleri

Sözlü iletişim, dil kullanımını gerektiren bir iletişim türüdür. Sözlü temas fiilleri; konuşma fiilleri, söyleme fiilleri, bildirme fiilleri, şikâyet fiilleri, sorma fiilleri olmak üzere beş alt başlık altında incelenmiştir.

2.2.7.1.1. Konuşma fiilleri

Türkçe Sözlük’e göre (2011) konuşmak, “bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak”tır. Bu bağlamda *Babürnâme’de* beş konuşma fiili tespit edilebilmiştir.

aytıl- “konuşulmak” (< ayt- “söylemek” + -(1)l-, EDPT 269b; Seng. 37)

Söz ve hikâyet aytıldı. “Söz ve hikâye konuşuldu.” (123b/10)

aytış- “karşılıklı konuşmak” (< ayt- “konuşmak” (EDPT 268b) + -(1)ş-, Seng. 36)

Yarım keçegeçe oturup aytıştılar. “Gece yarısına kadar oturup konuştular.” (102b/9)

soruş- “konuşmak” (< sör- “sormak” (BUÜ 178) + -(u)ş-, EDPT 855a)

At üstide ok körüşüp soruşup alar ol taraf bardılar. “At üzerinde görüşüp konuşup onlar o tarafa gittiler.” (38a/7)

sözleş- “konuşmak” (< söz+ “söz” +leş-, EDPT 864a; Seng. 62)

Çıkıp **sözleşip** keldi. “Konuşup çıkıp geldi.” (118a/4-5)

sözleşil- “konuşulmak” (< sözle- “konuşmak” + -ş- (EDPT 864a) + -(i)l-)

Sözleşildi. “Konuşuldu.” (78b/12)

2.2.7.1.2. Söyleme fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre söylemek; “düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak”tır. *Babürnâme*'de altı söyleme fiili tespit edilebilmiştir.

ayt- “söylemek” (< ay- “söylemek” + -t-, EDPT 268b)

İçkülerde koşuğlarını yahşı **aytur** egendür. “İçki meclislerinde koşukları iyi söylemiş.” (13b/8)

ayılma- “söylenmemek” (< ayıt- “söylemek” + -(i)l- “söylenmek” (EDPT 269b)+-ma-) İltizâm yosunluğ künde on bayttın kamrağ **ayılmas** edi. “İltizam her gün on beyitten daha az söylenemezdi.” (346b/3)

aytma- “söylememek” (< ayıt- “söylemek” (EDPT 268b; Seng. 36) + -ma-)

Andağ şî'r aytıkandın aytmağın yahşırağ. “Öyle şîir söylemektense söylememek daha iyidir.” (26a/6)

ayttur- “söyletmek” (< ay- “söylemek” + -ıt- “söyletmek” (Seng. 36) + -tur-, EDPT 269b)

Muhammad Burunduk Begge ve Zû'l-Nûn Begge ayturdum. “Muhammet Burunduk Bey'e ve Zünnun Bey'e söylettim.” (187a/4)

ayturul- “söyletilmek” (< ay- “söylemek” + -tur- (EDPT 269b) + -(u)l-)

Ruhsatını anga ayturuldi. “Müsaade edildiği söyletildi.” (369a/2)

deyil- “denilmek” (< de- “söylemek” + -y- “denmek” + -(i)l-, TETL 606; Seng. 59)

Deyildi kim “Cun kotnı asramadıng, Lâhawırda beglerge nege barıp koşulmadıng?” “Mademki (Siyâl) Kût'u koruyamadın niçin Lâhûr'da beylere gidip katılmadın?” denildi. (255a/3)

2.2.7.1.3. Bildirme fiilleri

Bildirmek *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre, “herhangi bir şeyi haber vermek; herhangi bir konuda bilgi vermek”tır. *Babürnâme*'de iki bildirme fiili tespit edilebilmiştir.

bildürme- “bildirmemek” (< bil- “bilmek” + -tür- “bildirmek” (EDPT 334b; Seng. 48) + -me-)

Men kişiğe bildürmey... “Ben adama bildirmeden...” (118a/6)

eşittür- “haber vermek” (< eşid- “işitmek” + -tür-, EDPT 258b; OTWF 802)

Ura Tepede hanımğa ve manga eşittürdiler. “Ura Tepe’de Hanım’a ve bana haber verdiler.” (96a/13)

2.2.7.1.4. Şikâyet fiilleri

Türkçe Sözlük’e (2011) göre şikâyet; “hoşnutsuzluk belirten söz veya yazı, sızlanma, sızıltı, yakınma, yakıntı”dır. *Babürnâme*’de bir şikâyet fiili tespit edilebilmiştir.

yamanla- “şikâyetlenmek” (< yaman+ “kötü” +la-, Seng. 78; TSD 735)

Esen Buğa Handın yamanlap Muğulistânga kelip ediler. “Esen Buga Han’dan şikâyetlenip Moğolistan’a gelmişlerdi.” (10b/4)

2.2.7.1.5. Sorma fiilleri

Türkçe Sözlük’te (2011) sormak; “birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, soru etmek; bir işin sorumluluğu kendisinde olmak, bir işten sorumlu bulunmak” şeklinde açıklanmıştır. *Babürnâme*’de iki sorma fiili tespit edilebilmiştir.

sorma- “sormamak” (< sör- “sormak” (BUÜ 178; EDPT 843b2) + -ma-)

Şart kılıp ediler kim tokuz günâh mendin şâdir bolmağunça **sormağaylar.** “Şart koşmuşlardı ki dokuz günâh çıkmadan benden sormayacaklar.” (159b/7-8)

sorul- “sorulmak” (< sör- + -ul-, BUÜ 178; EDPT 851b)

Bu cewr ki kıldı dewr sorulğusıdur. “Devrin ettiği cefa sorulacaktır.” (87b/7)

2.2.7.2. Ses çıkarma fiilleri

Ses *Türkçe Sözlük*’e (2011) göre, “kulağın duyabildiği titreşim, seda, ün; akciğerlerden gelen havanın ses yolunda oluşturduğu titreşim”dir. Ses (konuşma), oral iletişim ihtiyacından doğmaktadır. Bu ihtiyaç; işitme, görme ve diğer duyuşal fonksiyonların yaptığı uyarımlar sonucu ortaya çıkmaktadır (Gerçek vd., 2000: 72).

“Normal bir konuşmada, bir kelime söylenmeden önce zihinde onun bir düşüncesi veya kavramı gelişir, bu kavram sembolize edilir, sonra da düşüncenin telaffuzu yapılır. İşte bu durumda konuşma; yüksek serebral merkezler ile solunum fonksiyonu, larengeal düzenleme, yumuşak damak, oral kavitedeki yumuşak dokular, çene eklemi ve yüzdeki bazı anatomik yapıların

işbirliği sonucu ortaya çıkan nöromuskuler bir işlem olarak tanımlanabilir” (Gerçekler vd., 2000: 73).

Ses çıkarma gerçekleşmeden önce zihinde düşüncesinin oluşması ve oluşan düşüncenin telaffuzunun yapılması sebebiyle ses çıkarma fiilleri mental fiiller olarak incelenmektedir.

çağır- “seslenmek” (< çā+ “yansıma ses” +kır-, Tekin, 2013: 131-140; VEWT 96)

Utrumda bir kişi elni çağırıp attın tüşüp ok koyar hayâl kıldı. “Karşımdan bir kişi askerine seslenerek attan inip ok atmak istedi.” (210b/3)

çarla- “çağırma” (< Moğ. çar+ “çağırma” (MTS 265; TETL 418; TES 68) + T. +la-, TKBS 199; EDPT 429b)

İbrâhîm Beg meni çarlaydur. “İbrahim Bey beni çağırıyor.” (113b/15)

kıçkır- “çağırma, haykırmak” (< kīç+ “yansıma ses” + kır-, Tekin, 2013: 131-140; VEWT 261)

Kamber ‘Ali Beg katrap yetip kıçkırıp ayttı. “Kamber Ali Bey sürat ile gelip bağıarak söyledi.” (106b/7)

kıçkırış- “bağırma” (< kīç+ “yansıma ses” + kıra- “bağırma” (Tekin, 2013: 131-140) + -ş-)

Cuhralar herkim kemening bir yıgaçını alıp ura ur dep kıçkırışadurlar. “Hizmetçilerden herkes geminin bir ağacını alıp ‘Vur Vur!’ diye bağırıyorlardı.” (371b/13)

kıçkırış- “bağırma” (< kīç+ “yansıma ses” + kır- “bağırma” (Tekin, 2013: 131-140; VEWT 261) + -(u)ş-)

Kıçkırışurlar kim “Aldı mu? Aldı mu?” “Aldı mı? Aldı mı? diye bağırıyorlar.” (162b/6)

2.2.7.3. Tartışma fiilleri

Bakırcıoğlu tartışmayı; “bir konu ya da sorunun değişik yönlerini öğrenmek ve türlü görüşleri yansız olarak açıklamak isteyen bir kişinin o konu ya da sorunu gözden geçirmesi ya da başka biri ile incelemesi”dir şeklinde açıklamıştır (2012: 1235). Bu tanım ışığında tartışma fiilleri; müzakere fiilleri alt başlığında incelenmiştir.

2.2.7.3.1. Müzakere fiilleri

Türkçe Sözlük’e (2011) göre müzakere, “bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, olaşma”dır. *Babürnâme’de* üç müzakere fiili tespit edilebilmiştir.

kengeş- “danışmak” (< kenge- “danışmak” + -ş-, EDPT 734b)

Neçe kündin song kengeşip... “Birkaç günden sonra danışıp...” (70b/7)

kengeşil- “danışılmak” (< kengeş- “danışmak” (EDPT 734b) + -(i)l-)

Maşlahatını kengeşildi. “Meselesi danışıldı.” (146b/7)

kengeşme- “danışmamak” (< kenge- “danışmak” + -ş- “danışmak” (EDPT 734b) + -me-)

Heçkim bile kengeşmey... “Hiç kimseye danışmayıp...” (80a/6)

2.2.7.4. Emir fiilleri

Emir, *Türkçe Sözlük*'te (2011) “buyruk, komut, talimat, ferman” olarak tanımlanmıştır. *Babürnâme*'de bir emir fiili tespit edilebilmiştir.

buyurul- “emredilmek” (< buyur- “emretmek” (EDPT 3987) + -(u)l-)

Tört sarkâr kılıp beglerge buyuruldu kim ihtimâm kılıp bütkergeyler. “Dört kısma ayırıp beylere emredildi ki dikkatle tamamlasınlar.” (226b/3)

2.2.7.5. Ant fiilleri

Ant, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre “Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, kase; kendi kendine söz verme, ahit”tir. *Babürnâme*'de bir ant fiili tespit edilebilmiştir.

sözlet- “söz vermek” (< söz+ “söz” +let- “söylemek”, EDPT 863b)

Bu kelgen kişilerdin tâc u kulâh u zar-kamarni manga sözletiptür. “Bu gelen adamlardan taç ve külah ile altın kemeri bana söz vermiştir.” (343a/7-8)

2.2.7.6. İstek fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre istek; “bir şeye duyulan eğilim, arzu, sevk; yerine getirilmesi başkasından istenilen şey, meram, talep”tir. *Babürnâme*'de dört istek fiili tespit edilebilmiştir. Bunlardan tilemek fiili “istemek; çağırılmak” anlamlarıyla çok anlamlı fiildir.

tile- “dilemek, istemek” (< *ti- “demek” + -l+ “dil” +e- “dil ile istemek”, EDPT 492a; TSD 632)

Songra icâzet tilep Kaşgarga han kaşığa bardı. “Sonra müsaade isteyerek Kaşgar'a, Han'ın yanına gitti.” (11a/12)

tileme- “istememek” (< tile- “istemek” (EDPT 492a) + -me-)

Ol kişini şuhbatka tilemegeyler. “O kişiyi sohbette istemiyorlar.” (248b/8)

tilet- (< tile- “istemek” + -t-, EDPT 494b; Seng. 54)

1. istetmek

Yûsufzaî ulusuning maşlahatığa aning kızını tiletip edi. “Yusuf Zeyi ulusunun işi için onun kızını istetmişti.” (220b/1)

2. çağdırtmak

Tamâm oğlanlarını tiletti. “Bütün oğlanlarını çağdırttı.” (162b/13)

urandaş- “parola istemek” (< oran+ “parola” (US 266) +daş-)

Bizing çerigning gawğâsından eşitip inçkelik bile ilgerirek kelip urandaşurlar. “Bizim askerin gürültüsünü duyarak gizlice biraz ileri gelip parola isterler.” (105a/15)

2.2.8. İnanç fiilleri

İnanç, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; birine duyulan güven, inanma duygusu”dur. İnanç fiilleri; inanma fiilleri ve güven fiilleri olmak üzere iki alt başlık altında incelenmiştir.

2.2.8.1. İnanma fiilleri

İnanmak *Türkçe Sözlük*'te (2011), “bir şeyi doğru olarak benimsemek; birini doğru sözlü olarak bilmek, güvenmek; bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek” olarak açıklanmıştır. *Babürnâme*'de bir inanma fiili tespit edilebilmiştir.

inan- “inanmak” (< ina- “güvenmek” + -n-, EDPT 188a)

Bu hoşâmadnı inanıp boynığa fûta salıp şukrlar kılıptur. “Bu hoş gelenlere inanarak, boynuna peştamal takıp, şükretmiştir.” (172b/14)

2.2.8.2. Güven fiilleri

Bakırcıoğlu'na göre güven; “bir kimsenin verdiği söze umut bağlama; çok önemli işler için birine inanma”dır (2012: 596). *Babürnâme*'de bir güven fiili tespit edilebilmiştir.

kuvan- “güvenmek” (< *küve- “gurur duymak” + -n-, EDPT 690)

Kuvandı. “Güvendi.” (315b/12)

2.2.9. İrade fiilleri

Psikolojide bireyin temel görevi olarak kabul edilen irade; “kişinin dürtüleri, alışkanlıkları, çevre etkileri yanı sıra öğrenme ile katılmış davranış biçimlerine karşı koyarak amaçladığı davranışı yerine getirebilmesi”dir (İlal, 1982: 254). İradeli davranış uyanık bir bilinç ile yerine getirilebilir (İlal, 1982: 255).

Aynı zamanda filozoflar irade ve anlama yetisi arasında bir bağ olduğundan söz etmişlerdir. Örneğin Descartes'e göre; “anlama yetisi kişiye seçebileceği alternatifleri gösterir. İrade ise anlama yetisinin gösterdiği alternatifleri olumlar ya da olumsuzlar, tasdik ya da inkâr eder” (Cevizci, 1999: 469).

oğurla- “çalmak” (< oğuru < oğrı~u < oğru+ “hırsız” +la-, Seng. 39; TKBS 615)

Oğurlap *mutaşarrif boldılar.* “Çalıp sahip oldular.” (59b/6)

savut- “dinlendirmek” (< sogı- “soğumak” + -t-, EDPT 806b)

At savutup atğa boğuz berip tün yarımı nakâra vaktüda Tang Âbdın atlanıldı. “Atları dinlendirip atlara yem verdikten sonra gece yarısı nakkare vaktinde Tenük Ab'dan hareket edildi.” (60b/7)

tindür- “dinlendirmek” (< tın- “dinlenmek” + -dur-, EDPT 518a; OTWF 810; GÇ 166; Seng. 54)

Atnı lahza tindürüp atlanduk. “Atları biraz dinlendirip hareket ettik.” (95b/7)

tinme- “dinlenmemek” (< tın- “sakinleşmek” (EDPT 514a; Seng. 54) + -me-)

Üç keçe kündüz **tinmey** *tavaqqıfkılmay yegirme tört-yegirme beş yıgaç yolnı keldük.* “Üç gün üç gece dinlenmeden durmadan yirmi dört yirmi beş ağaç yol yürüdük.” (61a/1-2)

uykula- “uyuklamak” (< uyu-ku+ “uyku” +la-, TKBS 980)

Ahşam kemedede oğ uyğulap saharğa yavuk orduğa keldük. “Akşam gemide uyuyup sehre doğru orduya geldik.” (229a/5)

uyuhla- “uyuklamak” (< uyu-ku+ “uyku” +la-, TKBS 980)

Yarım keçegeçe atlarını tindürüp uyuhlarlar. “Gece yarısına kadar atlarını dinlendirerek uyuklarlar.” (205b/8)

uyuhlama- “uyumamak” (uđıkla- “uyumak” (EDPT 49b) + -ma-)

Tang atkunça uyuhlamay ewrâk u eczânıng kûrutmaqıǵa meşgul edik.
“Sabah olana kadar uyumadan kâğıtları ve kitapları kurutmakla meşguldük.”
(376b/8-9)

2.2.10. Karar-Anlaşma fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre karar; “bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı”, anlaşma ise “düşünce, duygu, amaç bakımından birleşmek, antant kalmak”tır. İnsan eylemleri karar vermeyi gerektirir. Karar verme insanın ihtiyacını gidermesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu süreçteki ana bilişsel olay her bir seçeneğin değerlendirilmesi ve hedefe ulaşmak için gerekli olan en iyi seçeneğin bulunmasıdır (Cemalcılar vd., 2012: 123). Karar fiilleri biliş ile anlaşma fiilleri ise duygu ve düşünce ile ilgili olması bakımından mental fiil olarak kabul edilir.

çıkış- “anlaşmak” (< çık- “çıkmaq” + -(ı)ş-, EDPT 412a)

Sultân Abu-Sa'îd Mirzânıng vâkı'asıdın songra Andicân beglerinin bile yahşı çıkışmaǵan cihatıdın Semerkandǵa Sultân-Ahmad Mirzâ mulâzımatıǵa bardı. “Sultan Ebu Sait Mirza'nın ölümünden sonra Endican beyleri ile iyi anlaşamadıkları için Semerkant'a Sultan Ahmet Mirza'nın hizmetine gitti.”
(13a/11-12)

koyul- “karar verilmek” (< koy- “koymak” + -(u)l-, EDPT 677a; Seng. 70)

Meşveret kılıp sözni munga koyuldi. “Sözü danışarak bunda karar verildi.” (350a/13)

koyulma- “karar verilmemek” (< koy- “koymak” + -(u)l- “yerleştirmek” (EDPT 677a; Seng. 70) + -ma-)

Henüz sözni bir yerge koyulmaydur erdi. “Henüz karar verilmiyordu.”
(149b/14)

yaraş- “anlaşmak” (< yara- “yarar sağlamak” + -ş-, EDPT 972a)

Mirzâ araǵa tüşüp yaraşıp içkeri taşkarı tüşken yigitlerni alışıp yandılar. “Mirza'nın araya girmesiyle anlaşılıp içeri ve dışarı (esir) düşen askerlerini alıp, döndüler.” (35b/13-14)

2.2.11. Sabır fiilleri

Schnitker'e göre sabır, insan eğilimidir. Bireyin hayal kırıklığı karşısında sakince beklemesidir. Schnitker sabrı hem davranışsal olarak bekleme hem de duygusal olarak sakin olma olarak açıklamıştır (2012: 263). Bu açıklamaya göre sabır fiilleri duygu ile ilgili olduğu için mental fiil olarak kabul edilir. *Babürnâme*'de bir sabır fiili tespit edilebilmiştir.

katlan- “sabretmek” (< katığ+ “katı” +lan-, EDPT 602a; TKBS 476)

Katlanıp merdâne cânlar tarttılar. “Sabrederek cesurca hareket ettiler.” (17b/12)

2. 3. Duygu fiilleri

Duygu, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “belirli nesne, olay ya da bireylerin iç dünyasında uyandırdığı izlenim”dir. Morgan'a göre duygu, davranışsal olarak derin uykudan yüksek gerilime kadar değişebilen genel uyarılmışlık hâlidir (2011: 194).

Yaylagül'e göre, duygu fiilleri mental etkinliğin ikinci aşamasını oluştururlar (2010: 101). Etkiyi duyularla alma ve bunlara tepki vermeyi anlatırlar. Özeren ve Alan, duygu fiillerinin olayların, durumların ve yaşantıların iç dünyasında oluşturdukları etkiler sonucunda ortaya çıktıklarını söylemektedirler (2018: 209).

Bu fiiller bazı araştırmacılar tarafından “duygu fiilleri”, bazı araştırmacılar tarafından ise “psikolojik durum fiilleri” olarak adlandırılmışlardır.

Bu bölüm “anlık tepki bildiren duygu fiilleri” ve “süreç içinde gelişen duygu fiilleri” olmak üzere iki alt başlık altında incelenmiştir.

2.3.1. Anlık tepki bildiren duygu fiilleri

Anlık tepki, herhangi bir etkiye karşı an içerisinde geliştirilen karşılık vermedir. Anlık tepki bildiren duygu fiilleri de bu karşılık vermeyi karşılayan mental fiillerdir. Bu fiiller korkma fiilleri ve öfke fiilleri olmak üzere iki alt başlık altında incelenmiştir.

2.3.1.1. Korkma fiilleri

Korku, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü; kötülük gelme ihtimali, tehlike, muhatara; gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kurumması, solunum ve kalp atışı hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu”dur.

Korkuya kişi kendi düşünceleriyle sebebiyet verir. Bu düşünceler tehlike düşüncesi uyandırıyorsa korku duygusal reaksiyonu verilir (Gençöz, 1998: 9).

imenme- “çekinmemek” (< eymen- “çekinmek” (EDPT 273b) + -me-)

Atasından imenmey Tengridin korkmay. “Babasından çekinmez Tanrı'dan korkmaz.” (41b/9)

korq- “korkmak” (< qor+ “zarar” +1- “korumak” -k-, OTWF 646)

*Handakdın çıqmağanlar **korqaklıқа** atıqıp bediilik bile efsâna boldılar.* “Siperden çıkmayanlar korkaklıkla şöhret bularak cesaretsizlikleri ile dillere destan oldular.” (35a/9)

korqma- “korkmamak” (< kork- “korkmak” (EDPT 651b) + -ma-)

*Tengridin **korqmay** henüz işi çağır içmek edi.* “Tanrıdan korkmayıp tek işi şarap içmekti.” (41b/9)

korqut- “korkutmak” (< kork- “korkmak” + -(i)t-, EDPT 655b)

*Mewlânâ aytıptur kim “Mirzâ, şî'r ayta siz, ya âdam **korquta** siz?”* “Mevlana: ‘Mirza, siz şiir mi söylüyorsunuz yoksa adam mı korkutuyorsunuz?’ demiştir.” (174a/8)

yürküt- “ürkütme” (< ürk- “ürkmek” + -(i)t-, EDPT 226b)

*Mundaқ **yürkütmeк** heç ma'nâsı yoқ edi.* “Bu şekilde ürkütmenin hiçbir manası yoktu.” (64b/1)

2.3.1.2. Öfke fiilleri

Bakırcıoğlu'na göre öfke; “gerçek ya da kuruntuya dayanan engellenme, incitilme, korkutulma, tehdit edilme, yoksun bırakılma, saldırıya uğrama gibi durumlarda duyumsanan ve genellikle neden olan şeye ya da kişiye yönelik saldırgan ya da savunucu davranışlarla sonuçlanabilen yoğun, olumsuz bir duygu”dur. Öfke, geçici bir duygusal tepki olarak yaşanmaktadır (Bakırcıoğlu, 2012: 919). *Babürnâme*'de iki öfke fiili tespit edilebilmiştir.

buşma- “kızmamak” (< buş- “öfkelenmek” (EDPT 377a; VEWT 90) + -ma-)

*Valî heç **buşmadı.*** “Fakat hiç kızmadı.” (67a/10)

kızıq- “kızışmak” (< kız- “ısınmak” (EDPT 681a) + -(i)k-)

*Meclis **kızıqtı.*** “Meclis kızıştı.” (189a/9)

2.3.2. Süreç içinde gelişen duygu fiilleri

Süreç içinde gelişen duygu fiilleri, anlık tepki bildiren duygu fiillerine göre daha uzun sürede oluşmaktadırlar. Anlık tepki bildiren duygu fiillerinde eylem çok miktarda enerji gerektirdiğinden tepki kısa sürede oluşur ve kısa sürede son bulur.

Bu fiiller olumlu duygu fiilleri, olumsuz duygu fiilleri ve nötr duygu fiilleri olmak üzere üç alt başlık altında incelenmiştir.

2.3.2.1. Olumlu duygu fiilleri

Olumlu duygularda bireylerin düşünce-eylem eğilimleri kapsamlı ve olasılıkları açıktır. Bütünleyici etkisi olan olumlu duygular, düşünce ve eylemleri genişletir (Smith vd., 2019: 397-399).

Babürnâme'de tespit edilen olumlu duygu fiilleri; arzu fiilleri, cesaret fiilleri, huzur fiilleri, iyilik fiilleri, memnuniyet fiilleri, merhamet fiilleri, neşe fiilleri, tatmin fiilleri ve koruma fiilleri olmak üzere dokuz alt başlık altında incelenmiştir.

2.3.2.1.1. Arzu fiilleri

Arzu, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “istek, dilek; heves”tir. *Türkçe Sözlük*'e göre istek ise “belirli bir gereksinimi karşılayacağı düşünülen nesne veya duruma karşı duyulan özlem, arzu”dur. Arzu, belirli ve bilinçli bir faaliyet türüdür (Cevizci, 1999: 78).

Babürnâme'de tespit edilen arzu fiilleri arasında yer alan tiletmek fiili “istemek; çağirtmak” anlamlarıyla çok anlamlı bir fiildir.

tile- “dilemek, istemek” (< *ti- “demek” -I+ “dil” +e- “dil ile istemek”, EDPT 492a; TSD 632)

Songra icâzet tilep Kaşgarga han kaşığa bardı. “Sonra müsaade isteyerek Kaşgar'a, Han'ın yanına gitti.” (11a/12)

tileme- “istememek” (< tile- “istemek” (EDPT 492a) + -me-)

Ol kişini şuhbatka tilemegeyler. “O kişiyi sohbetle istemiyorlar.” (248b/8)

tilet- (< tile- “istemek” + -t-, EDPT 494b)

1. istetmek

Yûsufzaî ulusıning maşlahatığa anıng kızını tiletip edi. “Yusuf Zeyi ulusunun işi için onun kızını istetmişti.” (220b/1)

2. çağirtmak

Tamâm oğlanlarını tiletti. “Bütün oğlanlarını çağirttı.” (162b/13)

urandaş- “parola istemek” (< oran+ “parola” (US 266) +daş-)

Bizing çerigning gawğâsından eşitip inçkelik bile ilgerirek kelip urandaşurlar. “Bizim askerin gürültüsünü duyarak gizlice biraz ileri gelip parola isterler.” (105a/15)

2.3.2.1.2. Cesaret fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre cesaret; “güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven; yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz peklığı”dir. Cesaret; “ahlak felsefesinde, kişiye bir tehlikeyi, söz konusu olabilecek korku tarafından alt edilmeksizin göğüsleme imkânı veren zihin hâli ya da eylem tarzı”dır (Cevizci, 1999: 174).

Babürnâme'de tespit edilen cesaret fiilleri arasında yer alan çeriglemek fiili “askerleri harekete geçirmek; askerî güç kullanmak” anlamlarıyla çok anlamlı bir fiildir.

atkula- “sürekli ok atmak” (< at- “atmak” + -kula-, ÇEK 47; Seng. 33)

Beş altı kişi bile atkulap ura ura bularnı çıkarur. “Beş altı kişi ile ok atarak vura vura bunları çıkarır.” (110a/8)

bastur- “galip gelmek” (< bas- “hücum etmek; yenmek” + -tur-, EDPT 372; TKBS 117; TETL 285)

Şaybânî Han bile Kal'a-i Dabûsîda uruşup *basturdi*. “Şıbani Han ile Kal'a-i Debûsî'de vuruşarak galip geldi.” (22b/10)

boğuzla- “boğazlamak” (< boğuz+ “boğaz” +la-, EDPT 322b; OTWF 433; TETL 365)

Boğuzlap her kişi şiralğa aldı. “Boğazlayıp herkes bir parça aldı.” (222b/8)

çapkula- “durmadan vuruşmak” (< çap- “akın yapmak” + -kula-, ÇEK 47)

Mîr Hama Bâbâ Şayhnı çapkulap bir neçe kişisi bile bend kılıp Tengriberdige Kunduzğa kişi çapturur. “Mir Heme, Baba Şeyh ile vuruşup birkaç adamı ile birlikte yakalayarak Tengri Birdi'ye, Kunduz'a adam koşturur.” (308b/10-11)

çapkulaş- “vuruşmak” (< çap- “akın yapmak” + -kula- “vuruşmak” (ÇEK 47) + -ş-, Seng. 54)

Yassı Keçit uruşıda ham yahşı çapkulaştı. “Yassı Geçit Muharebesi'nde de iyi vuruştı.” (14a/8)

çerigle- (< çerig+ “asker” (BUÜ 180; EDPT 428b) +le-)

1. askerleri harekete geçirmek

Hindûstân çerigini çeriglep İrakka mîrzâning songıça baradur edi. “Hindistan askerini harekete geçirerek Mirza'nın arkasından Irak'a gitmekteydi.” (26b/4)

2. askerî güç kullanmak

Üç dört ay çerigledük. “Üç dört ay askerî güç kullandık.” (222a/8)

hayda- “sürüp akın etmek” (< hay+ “hey” +da-, ÇTS 451)

Bir kişi uynu haydamak gerek. “Bir kişinin öküzü sürüp akın etmesi gerek.” (274a/8)

kaşa- “kuşatmak” (< kaşa- “kapamak, örtmek” + -a-, EDPT 580a2)

Nâşir Mîrzânî kaşağanda men Lamgân ‘azîmatı kıldım. “Nasır Mirza’yı kuşattığında ben Lemgan’a gittim.” (10b/12)

okla- “okla vurmak” (< ok+la-, Seng. 39; TSD 475)

Ayağığa okladılar. “Ayağımı okla vurdular.” (112a/9)

oklaş- “karşılıklı ok atmak” (< ok+ “ok” +laş-, ME 161)

Oklaşıp kişini ötkeli koymaydurlar. “Karşılıklı ok atarak adamları geçirmediler.” (196a/2)

tartkulaş- “mücadele etmek” (< tart- “tartmak, çekmek” (TKBS 862) +kula- + -ş-)

Tartkulaşıp atkulaşıp yayaklarını Sulţân sarığa tarttılar. “Mücadele edip ok atarak yayaları Sultan’ın karşısına çektiler.” (373b/5)

tegiş- “hücum etmek” (< teg- “hücum etmek” + -(i)ş-, EDPT 487b)

Cavağardın Mahdî Hwâca burunrak tegerişti. “Sol kanattan Mehdi Hoca daha önce hücum etti.” (266b/10)

uruş- “savaşmak” (< ur- “vurmak” + -(u)ş-, EDPT 239b)

Kentte uruşup mağlup boldi. “Köyde savaşım mağlup oldu.” (8a/8)

uruşul- “vuruşulmak” (< ur- “vurmak” + -uş- “vuruşmak” (EDPT 239b) + -(u)l-)

Namâz-i dîgargeçe oşbu dastûr uruşuldu. “İkindiye kadar bu şekilde vuruşuldu.” (158b/5)

2.3.2.1.3. Huzur filleri

Türkçe Sözlük’e (2011) göre huzur; “dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık, erinç”tir. *Babürnâme*’de üç huzur fiili tespit edilebilmiştir.

basıl- “sakinleşilmek” (< bas- “hücum etmek; yenmek” + -(ı)l-, Seng. 45; TSD 106)

Bir zamândın song basıldı. “Bir müddet sonra sakinleşildi.” (208b/2)

savut- “dinlendirmek” (< sogı- “soğumak” + -t-, EDPT 806b)

At savutup atğa boğuz berip tün yarımı nakâra vaktıda Tang Âbdın atlanıldı. “Atları dinlendirip atlara yem verdikten sonra gece yarısı nakkare vaktinde Tenük Ab’dan hareket edildi.” (60b/7)

tindür- “dinlendirmek” (< tın- “dinlenmek” + -dur-, EDPT 518a; OTWF 810; GÇ 166)

Atnı lahza tindürüp atlanduk. “Atları biraz dinlendirip hareket ettik.” (95b/7)

2.3.2.1.4. İyilik fiilleri

İyi, Cevzici tarafından “arzunun değerinin nesnesi olan, rasyonel iradenin değerli bulunduğu, irade tarafından istenen, arzu edilen şey. İnsan iradesinin akla dayalı bir seçim sonucunda değer verdiği, ihtiyaçlarımızı karşılayan özelemlerimize uygun düşen şey” olarak tanımlanmıştır (1999: 478-479). İyilik ise *Türkçe Sözlük*’e (2011) göre; “iyi olma durumu, salah; karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet”tir. *Babürnâme*’de bir iyilik fiili tespit edilebilmiştir.

ağırla- “ikramda bulunmak” (< ağ- “yükselmek” + -ır+ “onur, saygı, hürmet” +la-, EDPT 94a; TKBS 54; TETL 111; OTWF 430)

Ahmed Kâsimnı yana ba’zıların ağırlağalı çarlar. “Ahmet Kasım’ı diğerlerini ikramda bulunmaya çağırır.” (98b/5)

2.3.2.1.5. Memnuniyet fiilleri

Memnuniyet *Türkçe Sözlük*’te (2011); “memnun olma, sevinç duyma, sevinme”dir. *Babürnâme*’de bir memnuniyet fiili tespit edilebilmiştir.

hoşla- “hoş bulmak” (< Far. hoş+ “hoş, iyi” +T. +la-)

Gûmal yolını ba’zı hoşladılar. “Gûmel yolunu bazıları daha hoş buldular.” (149b/11)

2.3.2.1.6. Merhamet fiilleri

Arapça kökenli olan merhamet *Türkçe Sözlük*’e (2011) göre; “bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma”dır. Merhamet kavramı teoloji, ahlak, felsefe, psikoloji gibi pek çok alanın araştırma konusu olmuştur.

Bu kavram duygusal, bilişsel ve motivasyonel ya da duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç farklı boyutta tanımlanıp incelenmiştir (Özcan,

2020: 25-26). Merhamet, Schopehauer'a göre insan davranışlarının temel üç itici gücünden biridir (Akın, 2018: 128). Merhameti temel itici güç olarak gören Schopehauer (2017'den akt. Özcan, 2020: 25) kavramı “insan bilincinde yatan inkâr edilemez bir hakikat” olarak tanımlamıştır.

bağışla- “affetmek” (< Far. bağış+ “hediye, bağış” +T. +la-, EDPT 321b; TKBS 104; TSD 98; ÇT 133)

Umedim bar kim 'inâyet kılip günâhımı bağışlap... “Ümidim var ki inayet edip günahlarımı affederek...” (60a/15)

buşma- “kızmamak” (< buş- “öfkelenmek” (EDPT 377a; VEWT 90) + -ma-)

Valî heç buşmadı. “Fakat hiç kızmadı.” (67a/10)

sığındur- “korumaya aldirmek” (< sığ- “sıgmak” + -in- “iltica etmek” (EDPT 813) + -dur-)

Urup atkulap sığındurdi. “Vurup çokça (ok) atarak korumaya aldırdı.” (336b/12)

2.3.2.1.7. Neşe fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre neşe; “mutlu olmaktan doğan ve dışa vurulan sevinç, şetaret”tir. Tanıma göre neşe, mutluluğun sonucudur. Mutluluk ise “beliren bedensel, zihinsel, toplumsal, duygusal ve cinsel gereksinimler doyurucu düzeyde ve dengeli bir biçimde giderildikçe; duyulan istekler, gerçekçi bir çaba gösterilerek karşılandıkça, kendini gerçekleştirme yolunda başarı kazanıldıkça duyumsanan görelî yoğun duygu” şeklinde tanımlanmıştır (Bakırcıoğlu, 2012: 855). *Babürnâme*'de üç neşe fiili tespit edilebilmiştir.

bayramla- “bayram etmek” (< bayram+la-)

Yangı ay yâr yüzi birle körüp el şâd bayramlar. “Yeni ay ve yârin yüzünü gören halk sevinçle bayram eder.” (150a/11)

küle- “gülmek” (< kül- “gülmek” (EDPT 715b) + -e-)

Külegeç ve hazzâl kişi edi. “Güler yüzlü ve şakacı bir adamdı.” (15a/11)

sevünme- “sevinmemek” (< sev-“ sevmek” + -(i)n- “sevinmek” (EDPT 790b) + -me-)

Gurbatta sevünmes ermiş elbette kişi. “Elbette insan gurbette sevinmezmiş.” (100a/6)

2.3.2.1.8. Tatmin fiilleri

Arapça kökenli olan tatmin *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “istenen bir şeyin gerçekleşmesini sağlama, gönül doygunluğuna erme, doyum”dur. *Babürnâme*'de iki tatmin fiili tespit edilebilmiştir. Bu fiiller Freud'un bedensel gereksinim içerisinde tanımladığı “açlık” kavramının tatminini karşılamaktadırlar.

toy- “doymak” (< to- “dolmak” + -d-, EDPT 451a)

Oşal kabâbdın toyğunça yedim. “Bu kebaptan doyuncaya kadar yedim.” (119b/13)

toyğar- “doymak” (< toy- “doymak” + -ğar- “doymak”, ÇEK 47; Seng. 53)

Atlarını toyğarıp bir-iki garîdin song atlanduk. “Atları doyurup bir iki kararsızlıktan sonra hareket ettik.” (233a/16)

2.3.2.1.9. Koruma fiilleri

Korumak, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilere, tehlikeye, zor bir durumdan uzak tutmak, esirgemek, muhafaza etmek, vıkaye etmek, sıyanet etmek”tir. *Babürnâme*'de iki koruma fiili tespit edilebilmiştir.

korğar- “saklamak” (< kor+ “zarar” +1- “korumak” (TSD 408) + -ğar-)

Eli bu cengellerde korğarıp... “Ahalisi bu cengellerde saklanıp...” (274b/2)

sahla-~sağla- “korumak, saklamak” (< sağ+ “uyanık, dikkatli” +la-, EDPT 810; TKBS 720)

Nökerni yahşı sahlâr edi. “Askerini iyi saklardı.” (14b/9)

Mîrzâ Hannî kıymay özlerinin kaçıda sağlasa hud bolur edi. “Mirza Han'ı bırakmayıp kendilerinin yanında saklayabilirlerdi.” (200a/12)

2.3.2.2. Olumsuz duygu fiilleri

Olumsuz duygularda bireyin düşünce-eylem eğilimleri kısıtlı ve belirlidir. Olumsuz duygular, insanları belirli bir eyleme teşvik eder. Olumsuz duygular, düşünce ve eylemleri kısıtlar (Smith vd., 2019: 397-398).

2.3.2.2.1. Acı fiilleri

Acı, Cevizci tarafından “vücuttaki herhangi bir örselenmeye ya da yaralanmaya eşlik eden duyum ya da hoşlanılmayan duygulanım. Hazzın karşıtı

duyum” olarak tanımlanmıştır (1999: 8). Hazzın karşıtı bir duyum olmasından dolayı insan yaşamında olumsuz bir öge olarak değerlendirilmektedir.

ağrı- “ağrımak, hastalanmak” (< ağır+ “ağır, güç, zahmetli” +ı-, EDPT 91a; OTWF 474; GÇ 290)

Bu akşam asru köp ağrıdı. “Bu akşam çok fazla ağrıdı.” (344b/6)

ağrıma- “ağrımamak” (< ağrı- “ağrımak” (EDPT 91a) + -ma-)

Ol fırsatta hayli ağrımadı. “O zaman çok ağrımadı.” (242a/6)

ağrıt- “ağrıtmak” (< ağrı- “ağrımak” + -t-, OTWF 761; Seng. 35)

Köp ağrıtur edi. “Çok ağrıtırıdı.” (168b/16)

2.3.2.2.2. Ağıt fiilleri

Ağlamak, *Türkçe Sözlük*’e (2011) göre; “üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek”tir. Ağlamak genellikle üzüntü ile özdeşleştirilmiştir. Üzüntüyü dile getirmenin yollarından biri olan ağlama, sözlü kültüre de ad olmuş ve “ağıt” olarak adlandırılmıştır. Ağıtlar insanlık tarihinin başlangıcından beri var olmuştur. Ağıtlar, bireylerin ıstıraplarını dindirmeye çalıştıkları bir araçtır.

Ağıt geleneği Türk toplulukları arasında da önemli bir yere sahiptir. Ölenin ardından düzenlenen yığ törenlerinde ağıtçılar yer almaktadır. Bu ağıtçılar her toplulukta farklı isimle anılır. *Babürnâme*’nin yazım dili olan Çağatay Türkçesi’nde ağıtçılar “yığlagur” olarak adlandırılmışlardır (Kaya, 2014: 305-306).

Babürnâme’de iki ağıt fiili tespit edilebilmiştir.

yığla- “ağlamak” (< *ıg~yığ+ “ağlama” +la-, EDPT 902; BUÜ 175; TKBS 1135; OTWF 451)

Köp yıgladı. “Çok ağladı.” (41a/12)

yıglama- “ağlamamak” (< ıgla- “ağlamak” (EDPT 85b) + -ma-)

Anası ölgende yıglamas. “Annesi öldüğünde ağlamaz.” (134b/2)

2.3.2.2.3. Başarısızlık fiilleri

Türkçe Sözlük’e (2011) göre başarısızlık; “başarısız olma durumu, muvaffakiyetsizlik”tir. Başarısızlık fiilleri; kaybetme fiilleri, yorgunluk fiilleri ve zayıflık fiilleri olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir.

2.3.2.2.3.1. Kaybetme fiilleri

Kaybetmek, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “yitirmek; yenik düşmek, yenilmek”tir.

aldur- “kaybetmek” (< al- “almak” + -dur-, EDPT 133b; TETL 147; OTWF 800)

*Ḳambar-‘Âli çun tuturup **aldurup** kelip edi.* “Kamber Ali tutamayıp kaybedip gelmişti.” (78b/6)

alma- “alamamak” (< al- “almak” (EDPT 124b) + -ma-)

*Munı **aldurğan** bile uruşa ham **almadılar.*** “Bunun alımı üzerine muharebeyi de alamadılar.” (30b/7)

basıl- “mağlup edilmek” (< bas- “hücum etmek; yenmek” + -(i)l-, Seng. 45; TSD 106)

*Uruşup **basılıp** şahîd boldı.* “Vuruşup mağlup edilip şehit oldu.” (13a/4)

ittür- “kaybetmek” (< yit- “yok olmak” + -tür-, TKBS 1148)

*Yol **ittürüp**...* “Yolu kaybedip...” (95a/12)

kapma- “yakalayamamak” (< kap- “yakalamak” (TKBS 459) + -ma-)

*Ḳapudakını **kapmasa** qarığuça **kağgurur.*** “Kapıdakini yakalayamazsa ihtiyarlayıncaya kadar pişmanlık duyar.” (73a/3)

küre- “kaçmak” (< kür+ “cesur” (VEWT 309) +e-, EDPT 437a; OTWF 422; KBG 16)

*Her yerge **barğan küregen** nökerlerim yığıldılar.* “Her tarafa varan kaçak adamlarım toplandılar.” (120a/1)

yanla- “sıvışmak” (< yān+ “yan, taraf” (BUÜ 175) +la-, TKBS 1060)

*Bir Afğân **koıy yanımın yanlap** kaçıp **baradur.*** “Bir Afgan yanımdan sıvışarak kaçıyordu.” (214a/6)

yaz- “isabet etmemek” (< ya- “yanılmak, hata yapmak” + -z-, KT 119)

*Bödeneni **piyâzi** bile atıp **kam yazar** erdi.* “Bildircını topuz ile vururdu azı isabet etmezdi.” (19a/3)

yengil- “yenilmek” (< yeng- yenmek” + -(i)l-, TKBS 1119; Seng. 81)

Yengilrek** yanıp **handakka** **kiriptür. “Yenilerek dönüp hendeğe girmiştir.” (88b/5)

yoğat- “kaybetmek” (< yok+ad-, EDPT 900a)

Yolnu yoğattı. “Yolu kaybetti.” (193a/9)

2.3.2.2.3.2. Zayıflık fiilleri

Zayıflık, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “zayıf olma durumu”dur.

âcizlandur- “güçsüzleştirmek” (< Ar. ‘âciz+ “güçsüz” +T. +lan- “güçsüzleşmek” + -dur-)

Oşbu rangda **âcizlandurup alur biz.** “İşte bu yolla onu güçsüzleştirip alırız.” (347b/9)

asrama- “koruyamamak” (< Moğ. asara- “korumak” (MTS 90) + T. -ma-)

Siyâlkotnu asramağan cihatıdın 'itâb u hişâb mağâmıda edük. “Siyal Kut'u koruyamadığı için uyarma ve nasihatte bulunduk.” (254b/15)

buzul- “bozguna uğratılmak” (< buz- “zarara uğramak” + -(u)l-, EDPT 391b)

Buzulğan yosunluğ hişâr sarı yandılar. “Bozguna uğratılmış gibi Hisar tarafına döndüler.” (33a/10)

kevre- “zayıflamak” (< kev- “zayıflatmak” (DLT 707) + -ir- “zayıflatılmak” + -e-)

Kevrep kaçâ berdiler. “Zayıflayıp kaçıverdiler.” (112a/8)

tıylma- “önleyememek” (< tıd- “tıkamak” + -(ı)l- “önlemek” (EDPT 456a; Seng. 54) + -ma-)

El tıylmağaç yana oşbu üç kişi bile yanıp ok koyup ganîmnı yandurdum. “Asker engellenince yine bu üç adam ile dönüp ok atarak düşmanı çevirdim.” (105a/7)

2.3.2.2.3.3. Yorgunluk fiilleri

Yorgunluk, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “çalışma vb. sebeplerle bireyin ruh ve beden etkinlikleri açısından verimlilik düzeyinin azalması, bitaplık”tır. Bireyin yalnızca ruh ve beden etkinliği değil aynı zamanda zihin etkinliğindeki verimlilik de azalır. Zihin etkinliğindeki verimin azalmasından dolayı yorgunluk fiilleri mental fiil olarak değerlendirilir.

Babürnâme'de üç yorgunluk fiili tespit edilebilmiştir.

emgen- “yorulmak” (< emge- “acı çekmek” + -n-, EDPT 160a)

Emgendiler. “Yorulduklar.” (147b/13)

harâbla- “bitkin hâlde olmak” (< Ar. harâb+ “bitkin, yorgun” + T. +la-)

‘Âlam Han *harâblap yayak yeleng keldi*. “Âlem Han bitkin hâlde yaya ve çıplak geldi.” (261a/12)

talık- “yorulmak” (< tal- “yorulmak” + -ık-, EDPT 490; Seng. 50)

Talıqıp tamâm yıqıla yazdı. “Yorgunluktan tam düşüyordu.” (123b/8)

2.3.2.2.4. Kaygı fiilleri

Türkçe Sözlük’e (2011) göre kaygı; “genellikle kötü bir şey olacakmış düşüncesiyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu”dur. Kaygı, bilinç dışından kaynaklandığı için nedeni bilinmemektedir. Güvensizlikten doğan tedirgin edici duyguyu dile getirir (Bakırcıoğlu, 2012: 731). Duyguyu ortaya çıkararak durumun belirsizliğinden dolayı korkudan ayrılır.

Babürnâme’de bir kaygı fiili tespit edilebilmiştir.

kayğur- “kaygılanmak” (< kadğu+ “kaygı” +r-, EDPT 599a)

Kayğurur. “Kaygılanır.” (73a/4)

2.3.2.2.5. Kötüleşme fiilleri

Kötü, Cevizci’ye göre; “amaca uygun olmayan, kusurlu ve yetersiz olan, korku ve endişe verici olan; zarar, acı ve rahatsızlık veren şey”dir (1999: 524). Kötüleşme ise tespit edilen fiil göz önüne alındığında, bireyin bedensel ve zihinsel rahatsızlığıdır.

Babürnâme’de bir kötüleşme fiili tespit edilebilmiştir.

yüzlen- “hastalanmak” (< üz+ “sağır, duymaz” (EUES 831) +len-)

Yüzlenip altı künde ‘âlamdın keçti. “Hastalanarak altı günde vefat etti.” (25b/2)

2.3.2.2.6. Nefret fiilleri

Nefret, *Türkçe Sözlük*’e (2011) göre; “bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu; tikslenme”dir. *Türkçe Sözlük*’e (2011) göre tikslenme eylemi ise “bir şey, bir kimse, bir düşünce, bir durum vb.ni kötü, iğrenç veya aşağılık bularak ondan uzak durma duygusuna kapılmak, ikrah etmek, istikrah etmek” olarak tanımlanmıştır.

Babürnâme’de bir nefret fiili tespit edilebilmiştir.

yağık- “düşman olmak” (< yağı+ “düşman” +k-, EDPT 901a; ÇEK 45; DLT 940; Seng. 77)

Mîrânşâh Mîrzâ atası bile yağıkıp Hazârağa kirip hazârada hem

bei'tidâllıklar kılıp Hazârada tura almay ol hem Husrawşâh kaşığa kelip edi. “Mirañşah Mirza, babası ile düşman olup Hezare'ye girip Hezare'de taşkınlıklardan dolayı Hezare'de duramayıp Hüsrev Şah'ın yanına gelmişti.” (58a/11-12)

2.3.2.2.7. Rahatsızlık fiilleri

Tespit edilen rahatsızlık fiilleri, “rahatsız etmek” ve “rahatsız olmak” anlamındaki fiillerdir. *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre rahatsız etmek; “rahatını bozmak, rahatını, keyfini kaçırmak”tır. Rahatsız olmak ise *Türkçe Sözlük*'te (2011), “rahatı bozulmak, keyfi kaçmak, sağlığı bozulmak”tır.

Babürnâme'de iki rahatsızlık fiili tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri olan tepretmek fiili “sarsmak; yerinden etmek” anlamlarıyla çok anlamlı fiildir.

tepret- (< tepre- “hareket etmek, rahatsız etmek” + -t-, EDPT 444a; Seng. 53)

1. sarsmak

Bizning elni teprettiler. “Bizim halkı sarstılar.” (90a/5)

2. yerinden etmek

Mîrzânı zorlap teprettiler. “Mirza'yı zorlayıp yerinden ettiler.” (112b/1)

yamanla- “şikâyetlenmek” (< yaman+ “kötü” +la-, TSD 735)

Esen Buğa Handın yamanlap Muğulistânga kelip ediler. “Esen Buga Han'dan şikâyetlenip Moğolistan'a gelmişlerdi.” (10b/4)

2.3.2.2.8. Usanç fiilleri

Usanç, *Türkçe Sözlük*'e (2011) göre; “usanma duygusu, bıkmak, bıkkınlık, melal”dir. Tekrarlanan ya da uzun süren olaylar karşısında bireyin enerjisi azalır ve işi devam ettirme konusunda zihinsel ve bedensel olarak isteksiz duruma gelir.

Babürnâme'de iki usanç fiili tespit edilebilmiştir.

osan- “usanmak” (< *osa- “ihmkârlık etmek” + -n-, EDPT 248b)

Munda hem neçe işni bâ'is kıldı kim alar bu kelmekdin osandılar. “Bu defa da birkaç engel çıktı, onlar da bundan usandılar.” (16b/11)

yamanla- “usanmak” (< yaman+ “kötü” +la-, Seng. 78; TSD 735)

Yamanlap vilâyatığa barmaqçı boldı. “Usanıp vilayetine gitmek istedi.” (73b/1)

2.3.2.3. Nötr duygu fiilleri

Nötr, *Türkçe Sözlük*'te (2011) "etkisiz" olarak tanımlanmıştır. Nötr duygular şartlara göre olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Nötr duygu fiilleri; kibir fiilleri ve kararsızlık fiilleri olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

2.3.2.3.1. Kibir fiilleri

Türkçe Sözlük'e (2011) göre kibir; "kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyülenme, benlik, gurur"dur. Tüm bunlar başkasını küçümseyerek kendini üstün görme davranışıdır.

Babürnâme'de bir kibir fiili tespit edilebilmiştir.

azırğa- "küçümsemek" (< az+ "az" +ırğa-, TETL 348)

Agar Kâmrân Balhni azırğansa 'arđadâst kılung. "Eğer Kâmran Belh'i küçümserse bildirin." (349a/2)

2.3.2.3.2. Kararsızlık fiilleri

Kararsızlık, bilişsel bir davranış olan karar vermede güçlük çekmektir. *Babürnâme*'de bir kararsızlık fiili tespit edilebilmiştir.

koyulma- "karar verilmemek" (< koy- "koymak" +-(u)l- "yerleştirmek" (EDPT 677a; Seng. 70) + -ma-)

Henüz sözni bir yerge koyulmaydur erdi. "Henüz karar verilmiyordu." (149b/14)

Sonuç

Babürnâme'de, birden fazla kategoride yer aldığı göz önüne alınmadan 227 mental fiil tespit edilmiştir. 1'i görme fiilleri, 4'ü görünme fiilleri, 1'i bakma fiilleri, 3'ü gözetme fiilleri, 2'si gösterme fiilleri olmak üzere 11 göz fiili; 5'i kulak fiili; 6'sı tatma fiili; 10'u dokunma, 10'u sarma, 24'ü tutma, 10'u vurma olmak üzere 54 temas fiili ve 5'i denge fiilleri olmak üzere 81 algı fiili tespit edilmiştir. 4'ü anlama fiilleri; 1'i araştırma fiilleri; 3'ü kazanma, 3'ü tamamlama, 3'ü yönetme olmak üzere 9 başarı fiili; 5'i akılda tutma, 1'i unutma, 3'ü öğrenme olmak üzere 9'u bellek fiili; 6'sı çözümleme fiilleri; 1'i düşünme fiilleri; 5'i konuşma fiilleri, 6'sı söyleme fiilleri, 2'si bildirme fiilleri, 1'i şikâyet fiilleri, 2'si sorma fiilleri olmak üzere 16 sözlü temas fiili; 5'i ses çıkarma fiilleri; 3'ü müzakere fiilleri; 1'i emir fiilleri; 1'i ant fiilleri, 4'ü istek fiilleri olmak üzere 30 iletişim fiili; 1'i güven fiilleri, 1'i inanma fiilleri olmak üzere 2 inanç fiili; 7'si irade fiilleri; 4'ü karar-anlaşma fiilleri; 1'i sabır fiilleri olmak üzere 74 biliş fiili tespit edilmiştir. 5'i korkma, 2'si güven olmak üzere 7 anlak tepki bildiren duygu fiili; 4'ü arzu fiilleri; 14'ü cesaret fiilleri; 3'ü huzur fiilleri; 1'iyilik fiilleri; 1' memnuniyet fiilleri; 3'ü merhamet

fiilleri; 3'ü neşe fiilleri; 2'si tatmin fiilleri; 2'si koruma fiilleri olmak üzere 33 süreç içinde gelişen olumlu fiil; 3'ü acı fiilleri; 2'si ağıt fiilleri; 10'u kaybetme fiilleri, 5'i zayıflık fiilleri, 3'ü yorgunluk fiilleri olmak üzere 18 başarısızlık fiili; 1'i kaygı fiilleri; 1'i kötüleşme fiilleri; 1'i nefret fiilleri; 2'si rahatsızlık fiilleri; 2'si usanç fiilleri olmak üzere 31 süreç içinde gelişen olumsuz fiil; 1'i kibir; 1' i kararsızlık olmak üzere 2 süreç içinde gelişen nötr fiil olarak 72 duygu fiili tespit edilmiştir.

*Babürnâme'*de mental fiillerden Türkçe kurallara uygun olarak türetilip Türkçeleşenlerin sayısı 9'dur. Farsça kelime + Türkçe ek yapısında 3, Arapça kelime + Türkçe ek yapısında 3, Moğolca kelime + Türkçe ek yapısında 3 kelime tespit edilmiştir.

Köken ayırt etmeksizin Türkçe eklerle türetilmiş fiillerin +1- , +1A-, +1At-, +dA-, +1Aş-, +u-, +A-, +kır-, +daş-, +lan-, +ad-, +r-, +k-, +ırğa-, -mA-, -l-, -n-, -DÜr-, -t-, -r-, -ş-, -A-, -guz-, -kür-, -KAr-, -k-, -kula-, -d-, -z- ekleriyle türetildiği görülmüştür.

Kısaltmalar

1. Eser Kısaltmaları

AL: Abuşka Lügati

BD: Bâbür Dîvânı

BUÛ: Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler

ÇEK: Çağatayca El Kitabı

ÇT: Çağatay Türkçesi

ÇTS: Çağatay Türkçesi Sözlüğü

DLT: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

EUES: Eski Uygurcanın El Sözlüğü

GÇ: A Grammar of Chagatay

KBG: Kutadgu Bilig Grameri

KE: Kısasü'l- Enbiyâ

KT: Karahanlı Türkçesi Grameri

KTG: Kıpçak Türkçesi Grameri

ME: Mukaddimetü'l-Edeb

MTS: Moğolca-Türkçe Sözlük

OTWF: Old Turkic Word Formation

Seng. : Senglah

ŞSL: Şeyh Süleyman Lugatı

TES: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü

TETL: Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı

TG: Türkçenin Grameri

TKBS: Türkçenin Köken Bilgisi Sözlüğü

TSD: Türkçenin Sözcük Dağarcığı

TTG: Türkiye Türkçesi Grameri

US: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

VEWT: Versus Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türk Sprachen

2. Dil Kısaltmaları

Ar.: Arapça

Far.: Farsça

Moğ.: Moğolca

T.: Türkçe

Kaynakça

- Akın, Ş. H. (2018). Merhamet Kavramı ve Schopenhauer'in Merhamet Yaklaşımının Değerlendirilerek Farklı Düşünürlerin Görüşleriyle Karşılaştırılması, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 5(3), 126-131.
- Argunşah, M. (2018). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kıyasü'l-Enbiya, Giriş-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Başarı*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 130. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Bellek*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 145. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Biliş*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 183-184. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Çözümleme*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 336. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Denge*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 367. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Düşünme*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 441. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Güven*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 596. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Hatırda tutma*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 602. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Kaygı*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 731. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Mutluluk*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 855. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Öfke*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 919. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Öğrenme*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 145. Ankara.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Tartışma*. Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, 1235. Ankara.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bodrogligeti, A.J.E. (2001). *A Grammar of Chagatay*. München: Lincom Europa.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Cemalcılar, Z., Kesebir, S., Balcı, F., Karson, A., Malkoç, G., Kesebir, P., Bayazit, M., Karabatı, S., Baruh, L.; Tunçel, H. (2012). Psikoloji. Z. Cemalcılar (Ed.), *Bilişsel Psikoloji* (s. 110-123). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Cevizci, A. (1999). *Acı*. Felsefe Sözlüğü, 8. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Arzu*. Felsefe Sözlüğü, 78. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Biliş*. Felsefe Sözlüğü, 146-147. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Cesaret*. Felsefe Sözlüğü, 174. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Düşünme*. Felsefe Sözlüğü, 277. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *İletişim*. Felsefe Sözlüğü, 456. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *İrade*. Felsefe Sözlüğü, 469. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *İyi*. Felsefe Sözlüğü, 478-479. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Kötü*. Felsefe Sözlüğü, 524. İstanbul.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Clauson, G. (1960). *Sanglah: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdî Hân*. London: E. J. W. Gibb Memorial Serres.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. G. Karaağaç). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2020). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâtit-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation Vol. II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Gençöz, T. (1998). Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları. *Kriz Dergisi*, 6(2), 9-16.
- Gerçekler, M., Yorulmaz, İ.; Ural, A. (2000). Ses ve Konuşma, *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Dergisi*, 8(1), 71-78.
- Goldstein, E. B. (2019). *Duyum ve Algı* (Çev. G. Malkoç ve F. Girgin Kardeş). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I A-N*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II O-Z*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, A. (2006). "Göster- ve Görset-/ Körset- Fiillerinin Yapısı Üzerine", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 35-49.
- Hacıeminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlal Koptagel, G. (1982). *Tıpsal Psikoloji-Tıpta Davranış Bilimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.
- Kamchybekova, K. (2011). Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2 (3), 87-102.
- Karakuşçu, M. N. (1999). *Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar*. Ankara: Pelin Ofset.
- Kaya, D. (2014). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Dil Nedir?. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1-2* (s. 660-666). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing, F. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük 1 A-N*. (Çev. G. Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing, F. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C(Z)*. (Çev. G. Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Morgan, C.T. (2010). *Psikolojiye Giriş*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Özcan, Z. (2020). *Merhamet Psikolojisi- Zihinsel İmgeler Işığında Merhamet*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Özdil, A. (2015). *Sapır-Whorf Hipotezinde Dil Ve Düşünce İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Özeren, M.; Alan, İ. (2018). Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (61), 203-224. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3778>
- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Schnitker, A. (2012). An examination of patience and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 7(4), 263-280.

- Schopenhauer, A. (2017). *Merhamet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seçkin, K. (2020). *Eski Türkçe Metinlerinden Örnekle Mental Fiil Teorisi*. Konya: Palet Yayınları.
- Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, Fredrickson, B.; Loftus, G. R. (2019). Psikolojiye Giriş (Çev. Ö. Öncül ve D. Ferhatoğlu). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Şahin, S. (2012). Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 45-62. <https://doi.org/10.7884/teke.96>
- Şeyh Süleyman Efendî-yi Buhârî. (1928). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-yi Osman*.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı- Simurg Yayıncılık.
- Tekin, T. (2013). On the Structure of Altaic Echoic in (-KIrA). *Altayistik* (s. 131-140). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thackston, W. M. (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Bâburnâma Part One*. Harvard University.
- Thackston, W. M. (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Bâburnâma Part Two*. Harvard University.
- Thackston, W. M. (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Bâburnâma Part Three*. Harvard University.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı A-E*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uslu, A. (2019). Türklerde Devlet Yönetimi. *Türk Ekini*, 3, 4-17. <https://dergipark.org.tr/pub/turkek/issue/55572/760620>
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca-Almanca-Türkçe (Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yaylagül, Ö. (2010). Türkiye Türkçesinde Duygu Fiilleri, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 100-111.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yücel, B. (1995). *Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.